

ISSN: 2618-5873

UTAD

ULUSLARARASI
TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

(The Journal of International
History Researches)

HAZİRAN 2019

YIL: 3 / SAYI: 1

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Rifat İlhan ÇELİK	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Senem DİNÇ	Ahi Evran Üniversitesi
Öğr. Gör. Abdurrahim İstemi SAYLAM	Ahi Evran Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ihsan Al-Deek	Najah National University
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Veli ÜNSAL	Ahi Evran Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Murat TUĞLUCA	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GEL	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Bengül BOLAT	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Ulvi ÖZDEMİR	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent KARA	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihat TANIŞ	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan KARAKÖSE	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut BOLAT	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem POYRAZ	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Mohammadamin SHAHJOUEI	Shahid Beheshti University

Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD), yılda iki defa yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi bünyesinde hizmet vermektedir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of International History Researches is refereed journal which is publishing biannual. The journal services in the TUBITAK ULAKBIM Academic Turkish Journal Park System. Responsibility of the publishing studies is concern writers.

ISSN: 2618-5873

İletişim / Correspondence

utadergi@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/utad>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sunuş

Presentation.....iv

Makaleler / Articles

ARİFOĞLU, Yunus

İSLAMİYET ÖNCESİ DÜNYADA TİCARETİN TARİHSEL SÜRECİ VE
ABBASİLERDE TİCARET HAYATI

HISTORICAL EVOLUTION OF TRADE IN THE PRE-ISLAMIC WORLD AND ABBASI
TRADE LIFE.....1-18

DEMİRBACAK, Ayşe

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MİZAH BASININA GENEL BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF THE HUMOR PRESS IN THE II. CONSTITUTIONAL PERIOD.....19-33

Kitap Tanıtımı / Book Review

DOĞAN, Cuma

Karaköse, H. (2018). Orta Doğu'da Osmanlı-İngiliz Mücadelesi (1876-1918
Yılları Arası) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 172 s.....34-36

Röportaj / Interview

BOLAT, Cuma

Bir Kore Gazisinin Anıları.....37-49

Sunuş

Merhaba,

2019 yılı ilk dönemi sayımızı yayımlamanın mutluluğu içerisindeyiz.

Sosyal bilimler alanındaki akademik çalışmalarına katkı sağlamak adına çıktığımız yolda dördüncü sayımızla karşınızdayız. Bu sayımızda 2 makale, 1 kitap tanıtımı ve 1 röportaj yer almaktadır. Bu sürece yazar ve hakem olarak katkı sunan bilim insanlarına teşekkür ederiz.

Dileriz emek ve gayretle hazırlanan bu dergi ve dergide yayımlanan yazılar başta Tarih çalışmaları olmak üzere sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki çalışmalara da katkı sunar. Bu katkının devam etmesi adına Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) sonraki sayılar için katkılarınızı beklemektedir. Bu süreçte emeklerini esirgemeyip yanımızda olan dostlarımıza teşekkür eder, kıymetli okuyucularımıza saygılar sunarız.

Presentation

Hello,

We are pleased to publish our first issue of 2019.

In order to contribute to academic studies in the field of social sciences, we are on way and have published our second issue. In this issue, it's presented 2 articles, 1 book review and 1 Interview. We thank the scientists who contributed as writers and referees to this process.

We hope, this journal, which is prepared with labor and effort, and the articles published in the journal also contribute to studies in other fields of social sciences, especially History studies. In order to continue this contribution, International Journal of Historical Research is waiting for your contributions for the next issues. We thank our friends who are with us in this process and we present our precious readers with respect.

İSLAMİYET ÖNCESİ DÜNYADA TİCARETİN TARİHSEL SÜRECİ VE ABBASİLERDE TİCARET HAYATI

Yunus ARİFOĞLU*

Öz

İnsan ve toplum hayatında; siyaset, din ve sanatın yanı sıra ticaret ve ticaret ekseninde gelişen olaylar da önemli bir yer tutmaktadır. Bir bölgenin zenginliğinde ticaret önemli bir paya sahiptir. İnsanların toplum haline gelmeleriyle başlayan ticaret, ilk şehir devletleriyle sistemleşmiş, Roma ile birlikte de uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Abbasilere gelindiğinde ticaretin seyri pozitif anlamda değişmiştir. Onlar sahip oldukları geniş coğrafyayı ticaret sahası haline getirmişlerdir. Bu çalışmada, ticaret hayatına değinilecektir. Ardından İslamiyet öncesinde ticaretin genel seyrine bakılacaktır. Daha sonra ise Abbasiler döneminde genel anlamda ticaret hayatı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Tarihsel Süreç, Abbasiler

HISTORICAL EVOLUTION OF TRADE IN THE PRE-ISLAMIC WORLD AND ABBASI TRADE LIFE

Abstract

In human and community life; in addition to politics, religion and art, trade also holds an important place. Trade plays an important role in the wealth of a region. The trade, which started with the first communities, became systematic with the first cities and gained an international dimension with Rome. The Abbasids changed the direction of trade in a positive way. They turned their geography into a trade field. In this study, trade life will be mentioned. Then, the general course of trade before Islam will be examined. Then, in the period of Abbasids, the general life of trade will be emphasized.

Key Words: Trade, Historical Process, Abbasids

Giriş

İbn Haldun ticareti; mal ve eşyayı ucuz fiyata alıp yüksek fiyata satmak suretiyle elde edilen kazanca verilen ad şeklinde tanımlamaktadır.¹ Ticaretin ve tüccar sınıfın ortaya çıkması, meslekler arasında koordinasyonu sağlayacak bir aracı sınıfa ihtiyacın sonunda ortaya çıkmıştır. Bu durum şöyle ifade edilmiştir; çiftçiler çift için gerekli araçların olmadığı yerlerde iş yapar, demirciler ve doğramacılar ise çiftliğin olmadığı yerlerde, bunlar birbirlerine ihtiyaç içindeler, her biri sahip olduklarını değiş-tokuş ederek bir diğerine vermek suretiyle ihtiyaçlarını karşılarlar. Ancak marangoz bu aletleri yaptığı sırada

* Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: ynsarfglu@gmail.com

¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, 354.

Gönderilme Tarihi: 2019-05-31

Kabul Tarihi: 2019-07-08

çiftçilerin bunlara ihtiyacı olmayabilir, çiftçinin buna ihtiyaç duyduğu sırada marangozun gıda maddelerine ihtiyacı olmayabilir. Bu da sorun yaratır, bu krizden doğan ihtiyaçla çeşitli aletlerin alınıp satıldığı, çiftçilerin ürünlerinin konabileceği mekânlar ortaya çıkmıştır. Bu mekanlı işleten aracı bir sınıf olan tüccarlar ortaya çıkınca, bu sayede piyasalar oluşmuştur. Bu uygulamalar çeşitli şehir ve ülkelere yayıldığında, insanlar araç-gereç ve gıda maddelerini elde etmek ya da bunları nakletmek için başka yerlere seyahat etmişlerdir. Böylece iktisadi işleyiş örgütlü bir hale gelmiştir. Bunları taşıyan sınıf olarak da tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır.²

Ticaret için tüccar sınıfının olması yeterli olmayıp, bunun için bir mübadele aracı gerekmiştir. Başlangıçta mübadele aracı olarak trampa³ yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ürünlerin birbiriyle takasıyla gelişmiştir. Ardından kütle halinde değerli madenler aracı yapılarak ödeme gerçekleştirilmiştir. Paranın değerli madenler üzerinden basılmasıyla birlikte ticaret asıl rayına oturmuş, alışveriş kolaylaşmıştır. Para olarak ifade edilen bu mübadele aracı, başlangıçta gerçek değere dayanan madenler üzerinden gelişmiştir. Sonra mübadele aracı olarak, sak, poliçe ve kredi sistemi doğmuştur.⁴

Ticaretin doğma ve gelişme devrelerinde takip edilen bazı hususlar bulunmaktaydı. Ticaret bir güven üzerinden tesis edilmekte olup, kendi iç disiplinine sahiptir. Az bulunan ürünleri, yüksek talebin olduğu bölgeye taşımak ticaretin önemli politikalarındandı. Kazanılan para yatırıma dönüştürüldüğü oranda ticaret gelişmekteydi. İdareci konumunda olanların ticaretten uzak durmaları gerektiği de ticaretin önemli özelliklerindendi. İdarecilerin eline geçtiğinde bir tekelleşme meydana getirir ve ticarî akış bozulur düşüncesiyle ticarî faaliyetler genellikle sivil bir şekilde sürdürülmüştür.

Kadim İran geleneğinde ticaret politikası şu sözlerle ifade edilmektedir: “Bir ticaretten kazanamıyorsanız onu bırakın ve başka bir işle uğraşın, bir yerde rızık bulamıyorsanız orayı değiştiriniz. Bir tüccar olarak ihtiyaç duymayacağınız şeyi almayınız. Zira onsuz yapamayacağınız bir şeyi satmak

² Gazzâlî, İmam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya-i Ulumu'd-Din*, çev. Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul 1981, 3-4, 75-76; Ahmed Midhat, *İktisat Metinleri*, sad. ve haz. Erdoğan Erbay-Ali Utku, Çizgi Felsefe Yayınları, Konya 2005, 108; Richard C. Foltz, *İpek Yolu Dinleri*, çev. Aydın Aslan, Medrese Yayınları, İstanbul 2006, 16; S. M. Ghazanfar-A. Azim Islahi, “Bir Arap Skolastiğinin İktisat Düşüncesi”, *Ortaçağ İslam İktisat Düşüncesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 56-57.

³ Trampa; Muayyen hale getirilmiş iki malın birbiriyle değişimi konu edinen akid. Bkz. Bilal Aybakan, “Trampa”, *DİA*, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 41, İstanbul 2012, 305.

⁴ Gazzâlî, c. 3-4, 75-76; Ahmed Midhat, 108; Ghazanfar, A. Azim Islahi, “Bir Arap Skolastiğinin İktisat Düşüncesi”, 56-57.

zorunda kalırsınız. Ticaretin en hayırlısı kazandırandır.⁵

Ticaret doğası itibarıyla serbest bir pazar istemektedir. Ortaçağ zaman diliminde Avrupa’da kilise, tüccarları “adil fiyat” a zorlarken, İslam aleminde serbest bir piyasa söz konusu olup, Hz. Peygamber’in pazarda ürünlere fiyat koymaması da buna örnek gösterilmektedir. Bu nedenle Avrupa’da “tüccarın Tanrı’yı memnun etmesi güçtür” deyimini kullanılmıştır.

İslamiyet hayatın içinde bir din olarak mensupları için hayatın her alanında hükümler vazetmiştir. Ticaret iktisadın önemli bir parçasını oluşturduğundan, İslamiyet ticarete önem vermiştir. Ticarete kaidelerin sağlam tutulması bu hükümlerin başında gelmektedir. Yapılan ticaretin ve ticaretten dolayı meydana gelen borç alışverişinin yazılması istenmektedir. Bu nedenle İslam geleneğinde tereke defterleri oluşmuştur.

Bir nevi komisyonculuğa benzeyen üreticiyi mağdur eden satış yasaklanmış, bununla hem üretici korunmak istenmiş hem de tekelliliğin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Satıcı ile alıcı arasında oluşan sözleşme, icap ve kabul kavramları temelde belirlenmiş olup, buna göre “ taraflar bunları kullanmadıkları sürece alışverişi bozabilirler” hükmüyle bir anlamda pişmanlık, cayma hakkı sağlanmıştır. Dünyanın bir pazar yeri mantığı anlayışı ve dünya ahiret denkleminin ticaret temelleri üzerine kurulması, hem ticarete verilen önemi hem de din ve iktisadın birbiriyle ilişkili olduğunu yansıtmaktadır. Alışverişte tartı önemsenmiş, satış yapıldığında mutlaka tartılması öğütlenmiştir.⁶

Hz. Peygamberin doğru tüccarın, peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle birlikte olduğunu belirtmesi, hem bu anlamda oluşan ahlak için bir dayanak, hem de ticarete teşviktir.⁷ Bir malın fiyatı belirlenirken belirleyici kimsenin bilirkişi olması bir kriter olmuştur. Kusurlu malın satılmaması genel bir ilke olarak kabul görmüştür. Ticaret iki kişi arasında bir anlaşmayı gerektirdiğinden ancak reşit ve akıllı olan taraflar arasında gerçekleşebilmesi öngörülmüştür.⁸

1. İslamiyet Öncesinde Ticaretin Tarihsel Süreci

İhtiyaç duyulan ürünlerin birbirleriyle değiştirilmesi zorunluluğuna binaen ortaya çıkan ticaret, öncelikli olarak mesleklerin birbirleriyle irtibatını sağlamak için doğmuş, zamanla bir aracının ortaya çıkmasıyla birlikte onunla devam etmiştir. İlk olarak yerel anlamda bir işleve sahip olan ticaret, asıl

⁵ Cahız, *Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinani, el- Laysi, et- Tebessur bi’Ticare*, çev. Mahfuz Söylemez, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 2001, 308.

⁶ Buhari, *Buyû*, 34, 42, 51, 71.

⁷ İbn Mace, *Ticaret*, 12.

⁸ Gazzâlî, c. 2, 172.

anlamını uluslararası bir konuma kavuşmasıyla bulmuştur. Ticaretin ortaya çıkışı avcılık-toplayıcılık dönemine kadar gitmektedir. Avcılık-toplayıcılık dönemlerinde rastlantı sonucu karşılaşan kabilelerin, ihtiyaç duydukları şeyleri değiş tokuş etmeleri sonucunda, ilk ticarî faaliyetlerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. 10. yüzyılda dahi bu tarzda ticaretin yapılması geçmişinin bu minvalde gerçekleştiğine kanıt olabilmektedir.⁹ Bu dönemde doğal bir akışa sahip olan ticaret, tarım hayatıyla insanın yerleşik hayata başlamasıyla birlikte örgütlü bir hale gelmiştir. İlk dönemde nispeten dar bir sahada gerçekleşen ticaretin yaygınlık kazanması ise şehirlerin ortaya çıkışıyla birlikte mümkün olmuştur.¹⁰

Ticaret, meslekler arasında koordinasyonu sağlayacak bir aracı sınıfa ihtiyaçla ortaya çıkarken, bu işi ve işleyişi tüccar denilen bir sınıf üslenmiştir. Geleneksel yaşam biçimine alışmış bir toplum için uluslararası ticaret yapmak basit bir olay değildir. Kazanç isteği olmasına rağmen, bu risk barındırdığı için ticaret ilk zamanlarda sivil olarak işlememiştir. Bu nedenle ticaret ilk zamanlarda daha ziyade bir misyonun temsilcileri tarafından yapılmıştır.¹¹

Eskiçağ'da ticaretin bazı sınırları ve dinamikleri vardı. Bu dinamiklerden en önemlisi coğrafyaydı. Bu dönemde her şeyden önce coğrafyayı bilme noktasındaki sınırlı bilgilerle orantılı olarak ticaret de sınırlı kalmaktaydı. Belli bölgelerin ötesindeki yerler bir muğlaklığa sahipti ve buralar hakkındaki bilgiler efsanelerden ibaretti. İlk zamanlarda ticaretin önemli bir dinamiği politik münasebetlerdi. Zamanla ticaret politik gücün de üstüne çıkarak daha evrensel bir niteliğe sahip olabilmıştır. Bu dönemde ticarete önemli bir hadise ise hem alıcı hem de satıcı olarak ticaretin en önemli paydaşının idare merkezinin olmasıydı. Bu nedenle burası ve onun yönetildiği kralın evi ticaretin yapıldığı başlıca yerlerdendi.¹²

Ticarî faaliyetler örgütlü bir şekilde, ilk şehir devletinin ortaya çıktığı Mezopotamya'da ortaya çıkmıştı. Mezopotamya Anadolu, İran ve Mısır arasında coğrafi bir bölge olduğundan ticareti, doğal olarak kendisini kuşatan bu bölgeler arasında gerçekleşmekteydi. Bahsi geçen bu coğrafi bölgeler ayrı ayrı siyasi otoriteler tarafından yönetilmekteydi. Coğrafi birliğin olmadığı bu bölgelerde ticaret de bundan etkilenmekteydi. Mezopotamya coğrafyasında hüküm süren Babiller döneminde ticaretin sınırları Anadolu, Mısır ve Yemen'e kadar uzanmıştı. Bu dönemde Mezopotamyalı tüccarlar Horasan bölgesine kadar gitmekteydi. Antik dönemde Mezopotamya devletlerinin ticarî

⁹ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, 72.

¹⁰ Philip D. Curtin, *Kültürlerarası Ticaret*, çev. Şaban Bıyıklı, Küre Yayınları, İstanbul 2008, 2.

¹¹ Richard Foltz, *İpek Yolu Dinleri*, çev. Aydın Aslan, Medrese Yayınları, İstanbul 2006, 16.

¹² Ahmet Rıza Bekin, *İpek Yolu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, 27, 39.

faaliyetlerinin uzandığı sınır 1500 kilometreye ulaşmaktaydı. Sonraki dönemler esas alındığında bu ticaret sahasının çok sınırlı kaldığı görülmektedir. Anadolu'dan Mezopotamya'ya akan iki önemli nehir olan Fırat ve Dicle, bu dönemde Anadolu'dan getirilen mallar için taşımacılıkta kullanılmaktaydı. Nehir taşımacılığıyla birlikte Mezopotamya'dan Anadolu'ya kara taşımacılığı da mevcuttu. Örneğin Asurlular döneminde Kültepe'ye¹³ kadar eşeklerden oluşan kervanlarla ticaret yapılmaktaydı.¹⁴

Ticaretin gerçekleştiricisi tüccarlar, ticaretin örgütlü bir şekilde yapıldığı Mezopotamya şehir devletlerinde bir nevi "kralın vekili" olarak bu işlevi yerine getirmişlerdir. Bunlar başlangıçta bu işe sefirlik veya postacılıkla başlamışlar, zamanla zanaatın ve zanaat kollarının gelişmesiyle bağımsız bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır.¹⁵

Mezopotamya bölgesine çeşitli bölgelerden ham ve işlenmiş madenler, orman ürünleri, yünlü ve keten dokumaları gibi ürünler getirilmekteydi.¹⁶ İlk zamanlarda özellikle devletin ihtiyaç duyduğu ticarî mallar; yapı taşı, kereste, madenler, yün ve deriydi. Fırat nehri yoluyla mermer ve bazalt ithal edilirdi. Farklı bölgelerden farklı ürünlerin ithal edildiği Mezopotamya'ya, Amanoslar'dan kereste, Elam ülkesinden bakır, Toroslar'dan gümüş ve Mısır'dan altın gelmekteydi.¹⁷ Eskiçağ'da Mezopotamyalı tüccarlar Horasan'dan Mezopotamya'ya lacivert ve benzeri değerli taşları ithal ederdi. Asurlular döneminde Anadolu'dan altın, gümüş ve hububat ürünleri, yine Horasan'ın da içinde bulunduğu İran'dan da bakır ithal edilirdi.¹⁸

Mezopotamya'da ticarî faaliyetlerin örgütlü bir şekilde başlamasıyla ticaret hukuku da ortaya çıkmıştı. Bunun ilkeleri siyasi erk tarafından belirlenip, uygulanmaktaydı. Bunlar; borç, kefil ve senet gibi hukuk kurallarından oluşmaktaydı. Bu dönemde ticarete senet ve bununla ilgili olarak mühür kullanılmaya başlanmıştır. Ticaret için gerekli sermaye, bankerlik işlerini yürüten tapınak tarafından sağlanmaktaydı. Tapınak sermayeyi faizle vererek ticaretin akışına müdahalede bulunmamaktaydı. Ticarî faaliyetlerin örgütlü bir şekilde işlediği Mezopotamya'da, yapılan alışverişin muhasebesinin bir gereği olarak yazı da ortaya çıkmıştı. Çivi yazısı olarak bilinen bu yazı kil tabletler üzerine yazılmaktaydı. Yazının kullanımı hem ticareti geliştirmiş hem

¹³ Kültepe; Antik dönemden kalan bir yerleşim birimi olup, bugün Kayseri civarındadır. Mehmet İpşirli, "Kayseri", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2002, XXV, 96.

¹⁴ H. S. Selen, *Ticaret Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, 2-4; Curtin, 76, 79-80, 85; Kenan Mortan-Önder Küçük Ertan, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalı Çarşı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, 3.

¹⁵ Foltz, 16.

¹⁶ Mortan-Ertan, 3.

¹⁷ Selen, 2-4.

¹⁸ Curtin, 80, 85.

de yazılı bir kültürün oluşmasını sağlamıştır. İktisadi bir gereklilikle ortaya çıkan yazı insanların hayatını bir bütün olarak da etkilemiştir. Mezopotamya şehir devletlerinde başlayan örgütlü ticaret, Mezopotamya'nın dışına da taşarak uluslararası bir boyuta ulaşmıştır.¹⁹

Eskiçağ'da Orta Asya ticareti İskitler dönemine kadar gitmektedir. Dinyeper²⁰ yolunda yapılan arkeolojik kazılar, bu coğrafyadaki ticaretin izlerini ortaya çıkarmaktadır. Buna göre Orta Asya'nın kuzeyindeki ticaret yolu, Dinyeper'den Baltık'a kadar bir sahayı kapsamaktaydı. Bu yol üzerinde en çok ticareti yapılan ürün ise kehribardı. Bu nedenle bu yola "kehribar yolu" da denilmekteydi.²¹

Mısır, Afrika'nın Akdeniz, Mezopotamya ve hatta Anadolu'ya uzayan kapısı konumundaydı. Afrika'da üretilen ürünler, bu ülkedeki siyasi otorite ve ticarî ağ sayesinde bahsi geçen bu coğrafi bölgelere ihraç edilmekteydi. Mısır'da Nil ve Kızıldeniz ile Afrika ve Yemen arasında suya dayalı bir taşımacılık meydana gelmişti. Bu ülkenin iç Afrika ile de bir ticarî ağı bulunmakta ve buradaki ticaret kara taşımacılığıyla gerçekleşmekteydi. Mısır'ın Yunanistan ile olan ticareti ise Akdeniz üzerinden idi. Buraya ihraç edilen başlıca ürünler; tütün, abanoz, sarı sakız ve altındı. Mısır'ın Afrika ile olan ticaretinin başında da altın gelirdi. Antik dönemde Yunanistan ile olan ticarete en önemli ürün obsidyen taşıydı. Bu dönem için obsidyen, bıçak ağız yapımı ve çeşitli eşya yontmada kullanılan önemli bir üründü.²²

Roma devletinin ortaya çıkışına kadar ticarî faaliyetler ekseriyetle birbirine yakın şehir ve köyler arasında gerçekleşmişti. Genellikle uluslararası bir boyuta ulaşmayan ticarî faaliyetlerin payı sınırlı kalmıştı. İtalya merkezli kurulan Roma medeniyetinin, İtalya'dan başlayarak geniş bir coğrafyaya sahip olması ve bu geniş coğrafyada siyasi birliği gerçekleştirmesi ticaretin gelişmesini etkileyen önemli bir sebepti. Tüccar sınıfına sağlanan hukukî güvence, geniş bir coğrafya içerisinde aynı dil, tek bir idare ve aynı para biriminin kullanılması bu gelişimin önemli başka sebeplerindendi. Ticaret için gerekli olan yollar, Roma coğrafyasının geneline teşmil edilmeye çalışılmıştı. Bu geniş coğrafya içerisinde yapılan yollarla sağlanan ticarî hareketlilik, uluslararası bir boyut kazanmıştı. Roma başkentine bağlanan 29 yolun varlığı da Eskiçağ dünyasında oldukça yüksek bir rakamdı. Yol yapımı kadar yolun güvenliği de önemli bir meseleydi. Kara yollarının güvenliğinin yanı sıra, denizde de güvenliğin sağlanmasıyla ticaretin akışı emin bir şekilde gerçekleştirilmişti. Böylece Akdeniz'in hem batı hem de doğusuna hakim olan

¹⁹ Curtin, 87; Mortan-Ertan, 3-5.

²⁰ Dinyeper diğer adı Özi, adını Rusya ile Ukrayna arasında uzayan bir nehirden almaktadır.

²¹ Selen, 11-12.

²² Curtin, 88-89.

Roma, bu hinterland içerisinde geniş bir ticarî ağa sahip olmuştu. Bu dönemde ticaretin gelişmesinin bir sebebi de başkent Roma'nın büyüklüğü ve yoğun bir nüfusa sahip olmasıydı. Roma'yı yönetenlerin yanı sıra, zenginlerin bu şehirde ikamet etmesi bir canlılığı beraberinde getiriyor ve ticaret ürünlerini buraya çekiyordu. Başkent Roma şehri; İspanya, Galya, Tunus, Suriye, Rodos, Sicilya, Toskana, İngiltere, Avusturya, Transilvanya, Afrika, Anadolu ve Baltık gibi oldukça geniş bir coğrafyadan beslenmekteydi. Ayrıca Hindistan ve Çin de Roma'yı besleyen uzak ülkelerdi. Bu geniş coğrafyalardan ihtiyaç duyulan her türlü ürün başkente ulaştırıldığı için, başkent Roma hareketli ve önemli bir ticaret merkeziydi.²³

Bizans Devleti Roma döneminde açılan ticaret yollarını aktif hale getirerek, doğu-batı arasında köprü işlevi görmeye başlamış ve ticarî akıştan önemli gelirler elde etmişti.²⁴ Doğudan Batıya giden ticaret yolları üzerinde yer alan Sasanilerin Bizans'ın ticarî akışına engel olmalarıyla ticaretten elde ettiği pay sınırlandırıldığından, Bizans ticaret yolu için bir çıkış arayarak, Sasani etkisini kırmaya çalışmıştır. Bu çabalardan biri; Karadeniz'in kuzeyindeki ticaret yolunu aktif hale getirmek olmuştur. Bizans'ın kuzey ticaret yolunu canlandırma girişimlerinde Türklerin de önemli rolü olmuştur. Bizans batı yönüyle olan ticaretinde ise Venediklilere imtiyaz sağlamış, bu imtiyazla batı ile doğu arasındaki ticaretin taşıyıcısı olmuşlardır.²⁵

İran coğrafyası Basra körfezi, Hint körfezi ve Hazar deniziyle bağlantılı bir bölge olup, bu coğrafya karadan doğuya Asya'nın içlerine, yani Türk ülkelerine ve Çin'e, batıdan Anadolu'ya güney batıdan Arabistan'a ve dolaylı olarak da Mısır'a bağlanmaktaydı. İran coğrafyasında ticaretin geçmişi, bu coğrafyada kurulmuş ilk siyasi otorite Medler dönemine kadar gitmektedir. Medler Mezopotamya'da hüküm süren Asurlular ile ticaret yapmışlardır. Medler'den sonra bu coğrafyada hüküm süren Persler, Sard'a²⁶ kadar geniş bir coğrafyada siyasi birlik sağlayarak bu sayede geniş bir ticaret ağı kurmuşlardır. Onlar, ticaret için gerekli yol ve bu yollar üzerinde gerekli konaklama mekanları yapıp, ticareti emniyete alarak, ticarî hareketliliği sağlamışlardır. Büyük İskender'in İran'a hakim olduğu dönemde ticaret ağı daha da genişlemiş

²³ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara 1975, 3; Selen, 13-15; Ray Laurence, "Roma Dönemi İtalya'sında Kara Taşımacılığı: Maliyetler, Pratikler ve Ekonomi", *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, haz. Helen Parkins-Christopher Smith, çev. Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, İstanbul 2010, 127; Jeremy Paterson, "Roma Dünyasında Ticaret ve Tüccarlar: Ölçek, Yapı ve Örgütlenme", *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, haz. Helen Parkins-Christopher Smith, çev. Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, İstanbul 2010, 136, 143.

²⁴ Selen, 17-19.

²⁵ Heyd, 15-17; Mortan-Ertan, 36, 41.

²⁶ Manisa civarında bir bölgedir.

ve ticarî hareketlilik artmıştır. Buna rağmen ticaretin temel bir unsuru olan üretimin sınırlılığı bu dönem ticaretinin de sınırlı kalmasına neden olmuştur.²⁷

İran'da hüküm süren Sasanilerin (226-651) en büyük rakipleri Bizans'tı. Bu iki devletin mücadelesinde, ticaret yollarının üzerinde yer alan Sasaniler, ticarî avantaj elde etmiş ve Bizans'ı ana ticaret yollarından uzaklaştırmışlardı. Hem Basra körfezini Hazar denizinin önemli bir kısmını hem de Çin'den gelen kara ticaret yollarını kontrol altında tutan Sasaniler, aynı zamanda Basra körfezinden çıkarılan inci ve mercan gibi değerli takıların ticaretinden de önemli ölçüde gelir elde etmişlerdi.²⁸

İslamiyet öncesinde Arap yarımadasında da benzer ticarî gelişmeler yaşanmıştır. Arabistan yarımadası konumu dolayısıyla stratejik bir noktadaydı. Hint körfezinden Arabistanın en güneyi olan Yemen'e, buradan Arabistan içlerine doğru ticaret yolları gelişmişti. Bu yarımadaanın bir avantajı da Kızıldeniz'di. Kızıldeniz, Afrika ve Arabistan yarımadası arasında köprü vazifesi görmekteydi. Kızıldeniz'den Habeşistan ve Mısır gibi bölgelere uzanan ticaret yolları oluşmuştu. Hindistan'dan getirilen ürünler, Mısır ve Akdeniz üzerinden Anadolu, Bizans ve Avrupa'ya ulaştırılmaktaydı. Diğer bir yol ise karadan giderek, yarımadaanın içlerinden Suriye, Irak ve İran'a uzanmaktaydı. Eskiçağ'da zaman zaman Taif'ten çıkan kervanlar Horasan bölgesine kadar gitmekteydi.²⁹

Arabistan yarımadası bir nevi transit ticaret güzergâhı üzerinde bulunduğundan bu transit geçişten de önemli ölçüde kârlar elde etmekteydi. Sasanilerin Bizans'a ticaret yollarını kapatması, Bizans'ı alternatif ticaret yollarına yönlendirirken, bu alternatiflerden birisi de Arabistan yarımadası olmuştu. Bizans, Kızıldeniz'in Afrika tarafında yer alan Habeşistan ile de anlaşma sağlamıştı. Arabistan'dan gelen bir ticaret yolu Habeşistan'dan Mısır'a ve oradan da Akdeniz'e yönlendirilmişti.³⁰

İslamiyet öncesinde Bizans, Hz. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib'e imtiyaz tanımış ve onun ticaret kervanları için hukukî statü oluşturmuştu.³¹ İslamiyet'ten önce Hz. Peygamberin ailesi gibi Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'de Suriye ve Yemen pazarlarına giderek ticaret yapmışlardır.³² Hamidullah ve bazı

²⁷ Selen, 9-10; Amélie Kuhrt, "Eski Asur Tüccarları", *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, haz. Helen Parkins-Christopher Smith, çev. Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, İstanbul 2010, 28-29.

²⁸ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara 1975, 11; Ahmet Rıza Bekin, *İpek Yolu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981, 42, 61.

²⁹ Heyd, 29; Neşet Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1989, 29-30, 33.

³⁰ Heyd, 12.

³¹ Çağatay, 155.

³² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980,

kaynaklar Hz Peygamber'in Yemen'deki bir iki panayıra katıldığına dair haberler nakletmektedir.³³

Arabistan yarımadasında ticaretin gelişmesinde Mekke'nin durumu da önemli bir etkendi. Mekke coğrafî anlamda kurak olduğundan, burada ticaret dışında pek bir geçim kaynağı da bulunmamaktaydı. Mekke'de Kabe'nin olması nedeniyle buraya dünyanın çok çeşitli yerlerinden insanlar hac için gelmekteydi. Hac bu dönem için ticaretin bir sebebiydi. Gelen hacılar buraya ürün getirdikleri gibi, buradan aldıkları ürünleri de gittikleri bölgelere götürmekteydi. Araplar Kabe'deki bu döngüden dolayı ticaret kervanları oluşturarak, Mekke'ye hacıların ihtiyaç duydukları her türlü ürünü farklı bölgelerden getirirlerdi.³⁴

Arabistan yarımadasında ilk dönemden itibaren ticaret yollarında deve kullanılmış ve ticaret kervanları düzenli bir şekilde seyretmiştir. Yarımada'nın Taif ve Medine gibi bazı vahalarında hurma, üzüm ve benzeri bitkiler yetişmekteydi. Özellikle üzüm ve onun mamulu olan şarap Taif'te ticarete konu olmaktadır. Ayrıca deri ve benzeri ürünler de ticaret ürünleri arasında yer almaktadır.³⁵

2. Abbasîlerde Ticaret Hayatı

İslamiyetle birlikte Arabistan ticaretinde birikimden de istifade edilerek ticarî işleyiş daha düzenli bir çerçeveye koyuldu. Hz. Peygamber döneminde Arabistan yarımadasının tek bir idarî yapı altına alınması, ticaretin Yemen'den Suriye'ye kadar kesintiye uğramadan devam etmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber, Medine mescidini inşa ettikten sonra Medine çarşısını da bir düzene sokmuş, buraya denetlemesi için bir de muhtesib atamıştır.³⁶ Söz konusu çarşıda var olan ticaret vergisi kaldırılarak, ticaretin gelişimi desteklendi.³⁷ Mekke fethedilmeden önce, Müslüman olmayan bir idarî yapıyla transit geçişler için yapılan anlaşmalar sonraki dönemler için hukukî örnek kabul edildi.³⁸ Hz. Ömer döneminde sınırların genişlemesiyle birlikte ticaret

999; Çağatay, 155.

³³ Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, 1009.

³⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, 999; Çağatay, 155.

³⁵ Çağatay, 154.

³⁶ Şeyzerî, Abdurrahman b. Nasr, *Nihayetu'r-Rutbe fi Talebi'l-Hisbe*, haz. Abdullah Tunca, İstanbul 1993, 17; Ünal Kılıç, *Peygamber ve Dört Halife Günlerinde Şehir Yönetimi ve Valilik*, Yediven Yayınları, Konya 2004, 55.

³⁷ Mustafa Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları vergisi Veya Üşür", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 24, S. 1, Ankara 1984, 172.

³⁸ Müşrikler Hudeybiye anlaşmasının sağladığı imkanla kervanlarını Medine'den Suriye'ye götürmüşlerdi. İbn Sad, Muhammed b. Sad b. Meni el-Haşimî el-Basrî, *Tabakat I*, çev. Musa Kazım Yılmaz, Siyer Yayınları, İstanbul 2015, 97-108.

sahası daha da genişlemişti. Bu dönemde hem yerel hem de uluslararası ticaretin bir bedeli olarak ticaret vergisi alındı.³⁹

İslamiyet'in yayılışıyla birlikte Roma ve Bizans döneminde oluşturulan eski Akdeniz ticaret ağı da zayıflatıldı. Yeni ticaret ağı Emeviler döneminde Şam merkez olmak üzere kurulurken, Abbasîler döneminde merkez Bağdat oldu. Bilim, kültür, sanat ve özellikle de iktisadî gelişmelerin ön planda olduğu Abbasîler dönemi, ticaretin de gelişip serpildiği bir dönem oldu. Abbasîler döneminde aşağıda görüleceği üzere ticaretin gelişmesinin bazı sebepleri bulunmaktadır.

Ticaretin gelişmesi için önemli bir koşul, siyasi birliğin olmasıdır. Abbasîler geniş bir coğrafya üzerinde hâkimiyet sağlamışlardı. Bu dönemde İslam devletinin sınırları, 10 milyon kilometrekareye ulaşmıştı. Bu Romanın sahip olduğu 4.5 milyon kilometre karelik sahanın iki mislinden daha fazlaydı. Geniş bir coğrafya ve bu coğrafya üzerindeki tek bir idari otorite ticaret için arzulan bir durumdu.⁴⁰ Makdisî Abbasî devletinin bir uçtan diğer uca olan sınırını 2600 fersah⁴¹ olarak vermektedir.⁴² İbn Havkal, Doğu/Maşrik bölgesinde Fergana'dan başlattığı sınırlara Horasan, Fars, Irak, Arabistan yarımadası ve Yemen gibi bölgeleri dahil etmekte ve bu coğrafyanın tamamının gezilmesi için beş ay gibi bir zaman tayin etmektedir. Diğer kısmı olan Batı/Mağrib sınırı ise; bu dönemde Rum ülkesi olarak ifade edilen, Bizans, Şam, el-Cezire olarak da nitelenen Mezopotamya, Kuzey Afrika, Mısır ve Endülüs'tü. Bu kısmın gezilebilmesi için ise dört ay gibi bir zaman öngörmektedir. Bu geniş coğrafyanın gezilebilmesinin dokuz ay gibi bir zaman gerektirdiği anlaşılmaktadır.⁴³ 10. yüzyılda üç parçalı İslam dünyasında bile bütün halinde sınırları olmayan bir dünyanın varlığı ticaretin kesintiye uğramadan devam etmesini sağlamıştır.⁴⁴

Abbasîler Akdeniz, Basra körfezi, Hazar, Hint denizi ve körfezlerine hakimlerdi. Bu önemli ticarî geçiş noktalarıyla birlikte, daha uzak ülkeler olan Çin ve Japonya ile de ticarî bağlantıları bulunuyordu. Bu dönemde oluşturulan ticarî ağ Baltık'a kadar uzanıyordu. Bütün bunlar geniş bir ticaret ağının kullanılması ve işlemesi için önemli faktörlerdendi.⁴⁵ Baltık ülkelerine kadar

³⁹ Mustafa Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları vergisi Veya Üşür", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1984, 172.

⁴⁰ Selen, 19.

⁴¹ Fersah; yaklaşık 5 ya da 5,5 kilometrelik uzaklık ölçüsü, "Fersah", TDK Sözlüğü.

⁴² Makdisî, *Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, Ahsenu't-Tekâsîm fi Marifeti'l-Ekalim*, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1992, 17.

⁴³ İbn Havkal, *Suretu'l-Arz*, haz. E.J. Brill, Leiden University Press, Leiden 1939, 17.

⁴⁴ Curtin, 132; Maxime Rodinson, *İslamiyet ve Kapitalizm*, çev. Orhan Suda, Gün Yayınları, İstanbul 1969, 65, 93-94.

⁴⁵ Andre Miquel, *Arap Coğrafyacılarının Gözünden 1000 Yılında İslam Dünyası ve Yabancı Diyarlar*,

uzanan İslam sikkeleri de Abbasîler dönemindeki ticaret ağının genişliğini vurgulayan önemli bir göstergedir.⁴⁶

Abbasîler döneminde ticaretin gelişmesinin önemli sebeplerinden birisi de devletin izlediği iktisadî politika idi. Devletin iktisada müdahalesinin sınırlı olması, iktisadın serbest biçimde gelişmesini sağlamıştır. Bu serbestlik ticaretin gelişmesinde etkili olmuştur.⁴⁷ Dinî buyruklar da İslam şehirlerinde ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır, bunun en güzel örneği kutsal topraklara yapılan hac farızasıdır. Hac Müslümanlar arasında irtibat sağladığı gibi, Müslüman memleketler arasında da ticaret bağlarını kurmakta ve de sağlamlaştırmaktaydı.⁴⁸ Mekke, hac vesilesiyle gelen Müslümanlar için bir merkez olup, İslam aleminin dört bir yanından gelen Müslümanların dinî ve kültürel bağlarını güçlendirmelerine fırsat vermekte ve aynı zamanda ticarete de vesile olmaktaydı.⁴⁹ Bu dönemde ticarete katkı sağlayan etkenlerden birisi de bilimsel gelişmelerdi. Matematik ve coğrafya alanında da farklı millet ve dillerden yapılan tercüme, bu bilimlerde gelişmelere sebep olmuştur. Matematik bilimindeki gelişmeler hesap kitap işlerini kolaylaştırmıştır. Coğrafya biliminin gelişimiyle birlikte, İslam coğrafyacıları eserlerinde bölgeleri ve o bölgedeki yerleşim birimlerini gösteren haritalar kullanıldı ve elde edilen yeni bilgilerle daha önce muğlak olan bölgeler bilinmeye başlandı. Bu gelişmeler de ticaretin gelişmesinde etkili oldu.⁵⁰

Ticaretin gerçekleşebilmesi her şeyden önce üretime bağlıdır. Üretimin yetersiz olduğu bir coğrafyada ticaretin gelişmesi zordur. Abbasîler döneminde gerekli olan kaynaklar, öncelikle devletin sahip olduğu coğrafyadaki kaynaklarla ve üretimle sağlanmıştır. Abbasilerin topraklarında ham maddesi olmayan kaynaklar ise ticaret vasıtasıyla sağlanılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde iktisadın her alanında üretim artmıştır. Tarımdan, sanayiye ve ticarete yeni gelişmeler kaydedilmiştir. Yeni toprak alanlarını ortaya çıkarmak ve yeni sulama sistemleri oluşturmak için bataklıkların kurutulması çalışmaları yapılmıştır. Ziraat okulları açılarak, toprağın aktif ve verimli bir şekilde

Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 16; Curtin, 132; İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara 2014, 121.

⁴⁶ J. H. Kramers, *İslam Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret*, çev. Ömer Rıza, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1934, 34.

⁴⁷ S. M. Ghazanfar, *Skolastik İktisat ve Arap Âlimleri*, "Büyük Kayıp Halka Tezinin Yeniden Değerlendirilmesi", *Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 39.

⁴⁸ Kramers, 8, 40.

⁴⁹ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, İstanbul 2003, 57, 60, 74, 82.

⁵⁰ Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi II*, çev. Necdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, 98-102; Onuncu yüzyılda özellikle İbn Havkal ve Makdisî eserlerinde harita kullanmışlardır. Geniş bilgi için bkz. İbn Havkal, *Suretu'l-Arz*, thk. E.J. Brill, 2. Basım, Leiden 1939; Makdisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenu't-Tekâsîm fi Marifeti'l-Ekâlim*, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1992.

kullanımı için ıslahı, gübrelenmesi gibi faaliyetler öne çıkmıştır. Ziraatle ilgili eski bilgi ve birikimler derlenip, farklı dillerdeki eserler tercüme edildikleri gibi, bu anlamda yeni kitaplar da yazılmıştır. Bunun sonucu olarak ziraatı yapılan ürünler çeşitlendirilmiş ve bu ürünler İslam âleminin her bölgesine taşınmıştır. Aynı şekilde zengin maden yataklarının işletilmesi daha üst düzeye taşınmıştır. İnsanın temel ihtiyacı olan dokumacılıkta üretim artmıştır. İtiryat sanayi, değirmencilik işletmeleri de bu dönemde önemli düzeye ulaşmışlardır. Bütün bu ürünler ise bölgeler ve ülkeler arasında taşınarak ticari potansiyel arttırılmıştır. Orta Çağ'da ticarete konu olan ürünler; hububat, buğday, arpa, şeker, pirinç, üzüm, kayısı, susam ve diğer sanayi ürünleriydi. Yeraltı ve yerüstü kaynaklarına dayalı; demir, bakır gibi sanayinin yanı sıra, değerli maden ve taşlardan oluşan bir sanayi de bulunmaktaydı. Ayrıca dokuma, itiryat, kağıt gibi sanayi kolları gelişmişti. Bunların yanı sıra değirmen sanayi bütün sanayi, kolları için enerji desteği vererek üretime katkı sağlamaktaydı. Bütün bu iktisadî faaliyetler ticareti besleyen faktörlerdi.⁵¹

İktisadi hareketliliğin belirleyici merkezleri şehirlerdi. Abbasilerde bunun için en önemli şehir Bağdat olup, bu şehir sahip olduğu mutedil iklim, fiziki yapı sayesinde gelişime açıktı. Bağdat ayrıca önemli su yollarının kesişme noktasında olmasından dolayı, şehre ulaşım kolay sağlanmaktaydı. Basra körfezi gibi uluslararası boyutta ticarî faaliyetlerin yapıldığı bir merkeze yakın olması da şehrin ticarî önemini arttıran diğer bir etkendi. Burayı önemli kılan bir başka etken de Horasan yolu üzerinde bulunmasıydı. Bu yol ticaret için aktif bir şekilde kullanılmaktaydı. Fırat, Dicle nehirleri, Mısır, ve Mağrib bağlantıları, Hint, Çin, Bizans, İrminiyye ile bağlantılar Bağdat'ı öne çıkaran diğer sebeplerdendi.⁵² Bu şehrin hem önemli su yollarının hem de kara yollarının kesişme noktasında olması, bütün ticaret yollarının bu şehre çıkmasını sağlamaktaydı. Bu da Abbasîlerin ticaretinin gelişmesinde en önemli faktörlerden birisi olmaktaydı.⁵³

Bağdat'ta her meslek gurubuna ait büyük çarşıların yanı sıra, kurulan pazarlar ile ticaret oldukça hareketliydi. Bağdat İslam devletinin başkenti idi. Halife burada ikamet ettiği gibi önde gelen devlet adamları ve zenginler de bu şehirde oturmaktaydı. Mısır, Anadolu, Şam ve civarı, Medine havalisi kadar, İran coğrafyası özellikle de Horasan bölgesinden birçok ürün Bağdat'a getirilmekteydi. Bu durum şehir ticaretinin yoğun bir şekilde olmasını sağlamaktaydı.⁵⁴

⁵¹ Selen, 19-20.

⁵² Yakûbî, İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Cafer, *Tarihu'l-Yakubî*, Dâru Sadır, Beyrut, 273-274; Makdisî, *Ahsen*, 119-120, 302; Mortan-Ertan, 35-36.

⁵³ Mortan-Ertan, 35-36.

⁵⁴ Makdisî, *Ahsen*, 119; İbn Havkal, 240-242.

Ticaretin önemli bir yönünü teşkil eden taşımacılık, Abbasîler döneminde güvenli ve yeterli bir dereceye ulaştıca ticarî hareketlilik de artmıştır. Daha önceleri eşek, at ve benzeri hayvanlarla yapılan taşımacılıkta, İslamiyet'ten sonra deve yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştı. Devenin taşımacılıkta yoğun kullanımıyla birlikte kara ticaretinin ticarettaki payı oldukça da artmıştır.

Kara taşımacılığının yanı sıra, diğer önemli taşımacılık deniz taşımacılığıydı. İslamiyet'le birlikte deniz taşımacılığının gelişmesi kara ticaretine de yansımış, İran'da Basra körfezi ve Hindistan'da Hint körfezi, Çin'de Hanfuya gibi şehir limanları, Hazar denizinde Rusya ve Kızıldeniz'de Afrika gibi coğrafyalardaki limanlara bağlantılı olarak iç taraflar ile deniz ticareti arasında ticaret ağları oluşturularak, iktisadî hayatta ticaretin payı yükseltilmiştir.⁵⁵ Abbasîler yol ve yol güvenliği kadar, bu yollar üzerinde inşa ettikleri ribatlarla tüccarın her türlü ihtiyacını düşünmüşlerdi. Bu ise ticaretin gelişmesini sağlayan bir başka unsurdu.⁵⁶

Abbasîler döneminde ticaret daha ziyade Çin ile yapılmaktaydı. Bu dönemde Bağdat'ta Çin mallarına ait bir çarşının oluşu da bu yoğun ticareti göstermektedir. Yapılan ticarete ise Çin'in önemli bir şehri olan Hanfuya öne çıkmaktaydı. Çin'e ticaret için giden Müslüman tüccarlar mallarını bu şehirde bırakır, buradan aldıkları mallar ile Bağdat'a geri dönerlerdi. 878 yılına kadar devam eden bu ticaret, Çin'deki Tang hanedanının yıkılıp, buradaki Müslümanların öldürülmesiyle kesintiye uğramıştır. Sonrasında yeni hanedan döneminde başlayan ticaret belli bir bölgeden öteye gidememiştir. Bundan dolayı bu tarihten sonra Çin ile ticarete mal değiş tokuşunun yapıldığı başka şehirler ortaya çıkmıştır. Abbasîler döneminde Çin ile başta ipek ticareti olmak üzere, çeşitli dokuma ürünleri ile cam eşya, kağıt, baharat, koku gibi malların ticaretini yapan tüccarların, bundan çok büyük servet elde ettikleri görülmektedir.⁵⁷

Bağdat'a Çin'den çelik, ipek, porselen, kağıt, mürekkep, eğer, keçe, tarçın, ve birçok bitki, Bizans'tan gümüş ve altın kaplar, ilaç, seramik, atlas, ipek, savaş atları, cariye, pirinç madenî, kilit, su mühendisleri, tarım uzmanları, Afrikadan kaplan derisi, palamut ağacı yaprağı, keçe, şahin doğan getirilmekteydi.⁵⁸

İslamiyet'le birlikte, özellikle Abbasîler döneminde Avrupa'nın

⁵⁵ Kramers, 32.

⁵⁶ İbn Hurdâzbih, *Ebu Kasım b. Abdullah, el-Mesalik ve'l-Memalik*, ed. M. J. de Goeje, Brill Press, Leiden 1967, 35, 46, 153.

⁵⁷ İbn Havkal, 281-282; Kramers, 8, 19, 26; Abdülaziz ed-Dûri, "Bağdat", *DİA, TDV Yayınları*, İstanbul 1991, IV, 429.

⁵⁸ Cahız, *Ticare*, 320-321.

ticaretteki payı, sadece İslam devletinin izin verdiği ölçüde gerçekleşmekteydi. Bu dönem için tarihçiler, “Avrupalıların Akdeniz’de bir tahta parçası dahi yüzdüremeyeceklerini” vurgulamaktadır. Hatta 10. yüzyılda Müslümanlar Alpler’de Garde-Frainet’de kurdukları askerî uç karakolarıyla, Batı Avrupa’dan doğuya geçmek isteyenleri kontrol altına almışlardı. Bu durum 10. yüzyılda Müslümanların Batı Akdeniz’i de kontrol ettiklerini ve bütün bir Akdeniz’in sahibi olduklarının göstergesi olarak görülmektedir.⁵⁹

Roma ile birlikte çöküş dönemi yaşayan Batı Avrupa’da ticaret ürünlerinin pazarlanacak kentlerden yoksun olması, Avrupa ticaretini yok denecek düzeye düşürmüştü. Bu dönemde Şarلمان’ın devletinde az da olsa ticarî faaliyetler bulunmakta ve bu ticaret Yahudiler sayesinde gerçekleşmekteydi. Yahudi tüccarlar ancak İslam devletinin izin vermesiyle ticaret yapabilmekteydi. Bu nedenle Avrupa ile ticaretle ticaretin hakimi İslam devletiydi. Bu dönemdeki ticarî akışa bakıldığında, Avrupa ile İslam alemi arasındaki kazanç anlık değil sürekli olup ticarî akış kesintisiz devam etmiştir. Yahudi tüccarların Mısır’da İskenderiye limanları üzerinden deniz ya da kara yoluyla geldikleri görülmektedir. Avrupa ile bağlantı kurulan bir diğer bölge de, Hazar deniziydi. Burada da ticaretin gerçekleşmesinde Yahudiler aracıydı. 10. yüzyılda Trabzon, Bizans ve İslam devleti arasında ticaretle aracı şehir konumundaydı.⁶⁰ İslam coğrafyasında, 12. yüzyıl sonuna kadar Hristiyan tüccarların kendi başına ticaret yapamadıkları ifade edilmektedir. İbn Cübeyr’in 1183’te bir Hristiyan gemisiyle seyahat etmesi,⁶¹ gayrimüslim tüccarın da İslam coğrafyasında ticaret yaptıklarına ve kendi işlerini kendilerinin gördüğü yorumuna neden olmuştur. Buna karşın Hristiyan tüccarlar, ticarî faaliyetlerine Haçlı seferlerinden önce başlamışlardı. İki dünya arasında Hristiyan tüccarların ticarî faaliyetlerde yoğunlukla aracılık etmeleri bu seferlerin sonunda mümkün olabilmıştır.⁶²

Abbasîler döneminde, İslam dünyasından Avrupa’ya en çok dokuma ürünleri, portakal, limon, kayısı, ıspanak, enginar, zafran, çivitotu gibi bitkiler taşınmıştır. Avrupa’dan ise, demir, kereste ve köle İslam dünyasına getirilmiştir. Bu ticaretle İslam ticaret ağı, işleyişi ve anlayışı Avrupa ticareti üzerinde de önemli tesirler bırakmış, İslam coğrafyasında konuşulan yaygın ticaret dili olan Arapça Avrupa dillerini etkilemiştir. İngilizce’de; divan (sedir), bazaar (pazar), spinach (ıspanak), taffetas (tafta), tare (dare) tariff (tarif),

⁵⁹ İbn Havkal bu yerin ismini zikretmeden vermektedir. İbn Havkal, 204; Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 11-12.

⁶⁰ İbn Havkal, 344; Kramers, 29.

⁶¹ İbn Cübeyr, 16.

⁶² Kramers, 29, 34; Pirenne, 27.

Fransızca'da; douane (gümrük), darse (içliman), jupe (etek), goudron (katran) benzeri Arapça kelimelerin Avrupa literatürüne girmesi de bunun bir göstergesidir.⁶³

Sonuç

İslamiyet'in fetih evresinin ardından, bilim, kültür, sanat ve özellikle de iktisadi gelişmelerin yaşandığı Abbasiler dönemi, Orta Çağda Müslümanların ticari alanda da gelişme gösterdikleri bir dönemdir. Bunun öncelikli sebebi olarak; İslam âleminin sahip olduğu geniş coğrafya ve bu coğrafyada oluşturulan geniş ticaret ağları gösterilebilir. İslam devleti halefi olduğu İran ve Roma medeniyetini dönüştürerek mutlak bir hâkimiyet sahası oluşturdu. Roma İmparatorluğu bile bu geniş coğrafyaya sahip olmamıştı. Öyle ki bu dünya kendi içinde bir dünya pazarını oluşturuyordu. Üç parçalı İslam dünyasında bile bütün halinde sınırları olmayan bir dünya söz konusuydu. Bu dönemde eski dünyanın önemli bir kısmı Abbasilerin hâkimiyetinde olmasından dolayı, önemli ticaret yolları bu devletin içinden geçmekteydi. Burada hem yol yapımı hem de bu yolların güvenliğinin sağlanması ticaret için önem teşkil etmekteydi. Abbasiler doğu-batı arasında ticari malların taşınmasında inşa ettikleri yollar ile ticarete köprü oldular. Bu dönemde Çin'den Avrupa'ya uzanan ticaret yollarını kontrol etmekteydiler. Bu durum İslam dünyasında ticaretin gelişmesinin önemli sebeplerindendi.

Devletin iktisada müdahalesinin az ve sınırlı olması, iktisadin serbest biçimde ve gelişmeye açık olmasına sebep olmuştur. Dinî buyruklar da İslam şehirlerinde ticaretin gelişmesinin nedenlerindendi. Dini anlamda ticaret gelişkin olmasının bir örneği de, hac farızasıdır. Hac Müslümanlar arasında birliğin sebebi olduğu gibi, Müslüman memleketler arasında da ticaret bağlarını oluşturuyor ve de sağlamlaştırıyordu.

Ticaret, ortaya çıkmasıyla birlikte milletler ve devletlerarasında iletişim aracı görevi sağlamıştır. Teknik buluşların bir yerden başka bir yere taşınması ve dönemin teknolojisinin dünyanın her bir yanına ulaşması, ticaretin yükünü sırtlayan tüccar sınıfı sayesinde olmuştur. Bu sayede bir yerde başlayan bir buluş/teknik bu sayede başka bir bölgeye taşınarak, daha üst bir düzeye çıkarılabilmektedir. Hem teknik ve hem de buluşların bir yerden bir yere taşınmasında kültür taşıyıcısı olmaları nedeniyle tüccarlar önemli rol üstlenmişlerdir. Bunun yanı sıra tarihî süreç içerisinde tüccar, bilgi ve teknolojiyle birlikte yaşam tarzını ve dinî anlayışını da farklı coğrafyalara götürmüştür. Onlar bütün bunlarla birlikte modanın da taşıyıcısı olmuşlardır. Bu sınıfın yaptıkları ticarî işlemleri kayıt altına almaları, hesap ilminin gelişmesine de destek olmuştur. Dolayısıyla onlar iktisadî hayata katkılarıyla

⁶³ Kramers, 29, 34, 38, 40; Pirenne, 27, 164-165.

birlikte bildikleri diller ve taşıdıkları kültürlerle, muhatap oldukları toplumlara kıymeti ölçülemez değerde katkı sağlamışlardır.

Abbasiler döneminde İslam âleminde gelişkin olan bu ticari hareketlilik, İslam coğrafyasında oluşturulan ticaret ağı, işleyişi ve anlayışı Avrupa ticareti üzerinde önemli tesirler bırakmış, İslam coğrafyasında konuşulan yaygın ticaret dili olan Arapça, Avrupa dillerini de etkilemiştir.

Kaynaklar

AHMED MİDHAT, *İktisat Metinleri*, sad. ve haz. Erdoğan Erbay-Ali Utku, Çizgi Felsefe Yayınları, Konya 2005.

ALSTON, Richard, "Roma Dönemi Mısır'ında Ticaret ve Kent", *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, Homer Kitabevi, çev. Ömür Harmanşah, İstanbul 2010.

AVCI, Casim, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003.

AYKAÇ, Mehmet, Abbasiler Devletinin İlk Dönem İdari Teşkilatında Divanlar, TTK Yayınları, Ankara 1997.

BUHÂRÎ, Muhammed İbn İsmail (öl. 870), "Buyû, 51, 52, 54", *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987.

CÂHİZ, Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinani, el- Laysi, *et-Tebessur bi'Ticare*, çev. Mahfuz Söylemez, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 2001.

CURTIN, Philip D. *Kültürler arası Ticaret*, çev. Şaban Bıyıklı, Kure Yayınları, İstanbul 2008.

FOLTZ, Richard, *İpek Yolu Dinleri*, çev. Aydın Aslan, Medrese Yayınları, İstanbul 2006.

GAZZÂLÎ, İmam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya-i Ulumu'd-Din*, çev. Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul 1981.

GHAZANFAR, S. M. Skolastik İktisat ve Arap Âlimleri, "Büyük Kayıp Halka" Tezinin Yeniden Değerlendirilmesi, *Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015.

_____, "Ebu Yusuf'un Kamu Malîyesine İlişkin İktisadi Fikirleri", *Ortaçağ İslam İktisat Düşüncesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980.

HAUSSIG, Hans Wilhelm, *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, çev. Müjdat Kayayerli, Geçit Yayınevi, Kayseri 1997.

HEYD, W. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara 1975.

Hudûdu'l-Âlem Mine'l-Meşrik ile'l-Mağrib, nşr. V. Minorsky, çev. A. Duman, Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

HUANG, Ray, *Çin Tarihi*, çev. Atilla Sönmez, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

ISLAHÎ, Ghazanfar-A. Azim, “Bir Arap Skolastiğinin İktisat Düşüncesi”, *Ortaçağ İslam İktisat Düşüncesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015.

İBN CÜBEYR, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, İstanbul 2003.

İBNU'L-ESÎR, *İslam Tarihi*, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987.

İBN FADLAN, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

İBN HALDUN, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

İBN HAVKAL, *Suretu'l-Arz*, haz. E.J. Brill, Leiden 1939.

İBN HURDAZBİH, Ebu Kasım b. Abdullah, *el-Mesalik ve'l-Memalik*, ed. M. J. de Goeje, Brill Press, Leiden 1967.

İBN KESİR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Büyük İslam Tarihi*, Çağrı Yayınları, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1994.

İSTAHRÎ, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisi el-Kerhi, *Mesalik ve Memalik*, nşr. M. J. de Goeje, Leiden 1967.

KRAMER, J. H. *İslam Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret*, çev. Ömer Rıza, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1934.

LAURENCE, Ray, “Roma Dönemi İtalya'sında Kara Taşımacılığı: Malîyetler, Pratikler ve Ekonomi”, *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, haz. Helen Parkins-Christopher Smith, çev. Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, İstanbul 2010.

LEWIS, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. H.Dursun Yıldız, Anka Yayınları, İstanbul 2003.

MAKDİSÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenu't-Tekâsîm fi Marifeti'l-Ekalim*, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1992.

MESÛDÎ, Ebu Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, *Murucu'z-Zeheb ve Medainu'l-Cevher*, thk Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetü't-Ticareti'l-Kübra, 1964.

MEZ, Adam, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, çev. Salih Şaban, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

MİDHAT, Ahmed, İktisat Metinleri, sad. ve haz. Erdoğan Erbay-Ali Utku, Çizgi Felsefe Yayınları, Konya 2005.

MIQUEL, Andre, Arap Coğrafyacılarının Gözünden 1000 Yılında İslam Dünyası ve Yabancı Diyarlar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

RODINSON, Maxime, *İslamiyet ve Kapitalizm*, çev. Orhan Suda, Gün Yayınları, İstanbul 1969.

SARIÇAM, İbrahim- ERŞAHİN, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV İslam Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 2014.

SELEN, Hamit Sadi, *Ticaret Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

SÜLEYMAN ET-TACİR, *Ahbârü's-Sîn ve'l-Hind*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

YAKÛBÎ, İbn Vazih Ahmed b. İshak b. Cafer, *Tarihu'l-Yakubî*, Dâru Sadır, Beyrut bty.

_____, *el-Buldan*, Darü'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

YAKUTU'L-HEMEVÎ, Ebu Abdullah Şihabüddîn, *Mu'cemu'l-Buldan*, nşr. Ferdinand Wüstenfeld, *Tarihu'l-Ulumu'l-Arabiye*, Frankfurt 1994.

ZEYDAN, Corci, *İslam Uygarlıkları Tarihi II*, çev. Necdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MİZAH BASININA GENEL BİR BAKIŞ

Ayşe DEMİRBACAK*

Öz

19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı basın faaliyetlerinin arttığı bir dönem olmuştur. Bu basın faaliyetleri içerisinde mizah basını da önemli bir yer işgal etmiştir. Dönemin sonlarına doğru uygulanan sıkı denetim ve yasaklamalardan en çok etkilenenlerden biri de hiç şüphesiz mizah basınıdır. Bu yasaklamalar II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde basın yayın hayatında önemli bir artış olmuştur. Bu nedenle yeterince deneyime sahip olmayan kişiler sektöre girmiştir.

Bu çalışmada, II. Meşrutiyetin ilanı ile basında meydana gelen artışın ve sonrasında yayın hayatına başlayan Davul, Boşboğaz ile Güllabi, Karagöz, Geveze, Dalkavuk, Kalem, Cem, Eşek, Falaka gazete ve dergilerin künyelerinde ki bilgilerden hareketle tanıtımları yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Mizah Basını, II. Meşrutiyet, Davul, Bosbogaz ve Güllabi, Karagöz, Geveze, Dalkavuk, Kalem, Cem, Eşek, Falaka

AN OVERVIEW OF THE HUMOR PRESS IN THE II. CONSTITUTIONAL PERIOD

Abstract

The second half of the nineteenth century was a period when the Ottoman press activities increased. The humor press occupies an important place in these press activities. One of the most affected by strict controls and prohibitions towards the end of the period is undoubtedly the press of humor. These prohibitions continued until the proclamation of the constitutional monarchy. Thus, people who do not have enough experience have led to entry into the sector. Due to this situation, a complicated period has started in the life of the press.

In this study, II. The announcement of the constitutional monarchy will be followed by the introduction of the increase in the press and the information in the headlines of the newspapers, magazines, magazines and magazines that have been published.

Keywords: Press, Humor Press, II. Constitutional Monarchy, Davul , Bosbogaz and Güllabi, Karagöz, Geveze, Dalkavuk, Kalem, Cem, Eşek, Falaka

Giriş

Osmanlı Devleti'nde ilk matbaa teşebbüsü İspanyadan gelen Museviler ile başlamıştır. Böylelikle ilk matbaa teşebbüsü meydana gelmiştir. Ardından Ermeniler 1567'de, Rumlar ise ilk matbaasını 1627'de kurmuşlardır. Osmanlı Müslümanlarının ilk matbaası ise 1726 yılında İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur.¹

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında II. Mahmut'un *Takvîm-i Vekâyi* adlı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, e-posta: aysedemirbacak@gmail.com

¹ Cihat Tanış, "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınının Bir Temsilcisi: Falaka Gazetesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C: 58, 2017, s.374.

resmî gazetenin yayımlanmasıyla beraber basın hayatı gelişim göstermeye başlamıştır. 1828'de Mısır'da yayımlanan *Vekâyi-i Mısıriyye'den* ve İzmir'de yayımlanan Fransızca gazetelerin Avrupa'da uyandırdığı yankılardan etkilenen II. Mahmut, toplumu Batı yönünde değiştirmek için gazeteyi bir modernleşme aracı olarak görmüştür. Bu görev sonucu Osmanlı'da gazetenin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması ile siyasal alandaki modernleşme çabaları eş zamanlı olmuştur. Bu noktada *Takvîm-i Vekâyi'nin* yayımlanması, padişahın siyasal tutumuyla örtüşen bir adım olarak dikkat çekmiştir.²

İlk gazetenin yayımını takip eden dönemde, Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu sıkıntılı duruma çare bulmak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuştur. Bunlardan biri de Tanzimat Fermanı olarak adlandırılan ve bir çeşit kanuni düzenlemenin yürürlüğe konulması sürecidir. Tanzimat dönemi, Türkiye'de, gazeteciliğin işlevlerinin gerçek anlamda yerine getirilmesi içinde önem arz etmektedir. Bu dönemde birçok kanuni düzenleme yapılarak basın yayın alanındaki sınırlar belirlenmiştir. Başka bir ifade ile³ Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde çeşitli kanun ve düzenlemelerle devlet tarafından kontrol altına alınmak istenen basın, II. Meşrutiyet dönemine kadar işlevini tam olarak yerine getirememiştir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde artan baskılar sonucu gazetecilerin birçoğu yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde yurtdışında örgütlenen muhalif basın önemli bir güç haline gelmiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte birçok alanda olduğu gibi basın alanında da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Meşrutiyetin ilan edildiği günün hemen akşamında gazeteciler İstanbul'da bir araya gelerek sansür memurlarını gazetelerine almama kararı almışlardır.⁵

II. Meşrutiyet döneminde basın'daki sansürün ortadan kalması ve yayıncılık hayatının gelişmesiyle birlikte mizah dergilerinin sayısında da bir artış yaşanmıştır, birçok mizah dergisi karikatürlerin yanı sıra yazılarıyla da mizahi bir ortam yaratma konusunda başarılı olmuştur. Bu dergiler sadece günlük olayları sayfalarına aktarmayıp, hükümete yönelik eleştirilerini de mizahı bir üslupla dile getirmişlerdir.⁶

² Servet Tiken, "Cenevre de Bir Jön Türk Mizah Gazetesi: Tokmak", *A.Ü Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, C:53, 2005, s.404.

³ Belkis Ulusoy Nalcioğlu, "Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basının İlkleri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü*, s.253.

⁴ Mehmet Bozaslan, "II. Meşrutiyet Mizah Basınına Bir Örnek: Eşek Gazetesi", *Journal of History and Future*, 2/3, 2016, s. 156 .

⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglelere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitapevi*, 2014, s.82.

⁶ Mehmet Asım Us hazırlayan: Seval Şahin, *Karikatür II. Meşrutiyet Döneminin Ünlü Simaları*, Dergah Yayınevi, 2019, s. 14-15.

1. Mizah Kavramı ve Osmanlı da Mizah Basının Gelişimi

1.1. Mizah Kavramı

Türkçede eğlence, alay, şaka, latife gibi anlamlara gelen mizah, insanlığın varlığından beri çeşitli yollarla kendini göstermiş olan güldürü öğelerinin toplamına verilen isimdir. Böylelikle mizahın kökeninin çok eski tarihlere kadar uzandığı söylenebilir.⁷ Latineden İngilizceye geçen ve daha sonra da İngilizceden kıta Avrupa'sına aktarılan "humour" kelimesinin, tıp bilimine dayanan tarihinin ve adı tam olarak konulamayan bir yapısının olduğu bilinmektedir. Humour kelimesinin Türkçe karşılığı mizahtır.⁸

Öte yandan mizahın ne olduğu üzerinde çalışmalar yapan filozoflar ve bilim insanları, gülmenin sanatlı şeklinin mizah olduğu sonucuna varmışlardır. Tamamen insana dayalı olan mizah sanatı, doğal olarak insanların ilgisini çekmiş, araştırmalara konu olmuştur. Yazarlar ve filozoflar, mizah kavramıyla en eski çağlardan bu yana ilgilenmişler; bu kavrama gerçekçi, metafizik, edebî ya da mantıksal açılardan yaklaşp farklı tanımlar getirmeye çalışmışlardır. Mizah kavramı farklı alanlarla ilgili olduğu için mizahın tanımı da gittikçe genişlemiştir.⁹

Mizah ve karikatürlerin amacı, olağanüstü şartlar altına söylenemeyenleri, gülme ve düşünme edimiyle harmanlayarak ortaya koymaktır. Düşündürücü ve eğlendirici bir yanı olduğu kadar dönemlerinin entelektüel birikimini de ortaya koyan karikatürler, resmi belgelerin yazdığının dışında, olayların yaşandığı dönemin birey ve toplum ölçekli genel havasını vermek açısından son derece önemli tarihi araştırma materyalleri olarak nitelendirilebilir. Karikatürler, olayların yaşandığı dönemin, resmi belgelerin yazdığının dışında dönemin birey ve toplum ölçekli genel havasını vermek açısından son derece önemli tarih araştırma materyalleridir. Öte yandan tarih araştırmalarında, konuyu değişik yönleriyle incelemek ve en azından incelenen dönemde, kamuoyunun konulara bakış biçimini irdeleyebilmek açısından gülmece dergilerinin önemli bir yeri vardır.¹⁰

Mizah; yaşamı daha cazibeli bir hâle dönüştürebilme adına, tüm türlerini kullanarak yerleşik otoriteyi ve kabullenilemeyen tüm otoriter mekanizmaları

⁷ Merve Ünver, *Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 1.

⁸ Azem Sevindik, "Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Üzerinden Türk Mizahının Gelişimi ve Bugünü", *ASOS Journal*, 5/58, 2015, S.368.

⁹ Esengül Eşiğül, *Cumhuriyet Dönemi Mizahı Üzerinde Değerlendirmeli Bir Bibliyografya Çalışması*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s. 1.

¹⁰ Fevzi Çakmak, *Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında I. Dünya Savaşı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2015, s. 362.

yok etme çabasıdır. Bu yüzden, her ne sebeple olursa olsun şikâyet etmeyi kafasına koymuş bireyin başvuracağı olgu, mizah olmuştur. Bu anlamda, mizahı içgüdüsel bir başvuru alanı olarak kabullenmekle birlikte, mizahın pek çok savunma mekanizmasına nazaran şikâyeti değerlendirip talebe yönelik bakış açısı sunabilmesi bakımından işlevselliği belirtilmelidir.¹¹

Mizah, başkaldırmak için, tarihi kaydetmek için, bazen meydana gelen kabullenilmesi zor olayları alay yoluyla hafifletmek için, ama kesinlikle güldürmek için kullanılan pek çok unsurun bir araya gelmiş bütünüdür. Dolayısıyla kıvrak bir zekâ gerektirir. Hem herkesin anlayabileceği hem de kimsenin anladığını dile getirecek cesareti gösteremeyeceği bir kurguyla, en ince detayına kadar işlenmelidir.¹²

Gündelik hayattan beslenen ve toplumun gündelik hayat pratiklerini tanımlama, bu pratiklerin geçirdikleri değişimin tespit edilmesi noktasında araştırmacılara önemli bir kaynak olarak hizmet etme işlevine sahiptir. Bunun yanı sıra Türk Basın Tarihi'nin başlangıcından itibaren gazete ve dergilere haber verme işlevinin yanında yüklenen "halkı eğitme aracı" olma misyonu çerçevesinde mizah dergilerinin incelenmesi toplumun zihniyet haritasının ortaya konulmasında da yeni yaklaşımlar ve olanaklar sunmaktadır.¹³

1.2. Osmanlı'da Mizah Basınının Gelişimi

Osmanlı mizahı uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte yazılı mizah, 19. yüzyılda başlamıştır. Osmanlı Devletinde ilk mizah dergisi, Hovsep Vartan Paşa tarafından çıkarılan "Boşboğaz Bir Âdem" olmuştur. Bu dergi Ermeni harfleriyle Türkçe olarak İstanbul'da 1852 yılında yayınlanmıştır. Türk basınında ilk süreli mizah yayını ise 1868 yılında Ali Reşat ve Filip Efendi tarafından kurulan Terakki Gazetesi'nin mizah ilavesidir. Yine Terakki Gazetesi tarafından yayımlanan ikinci mizah ilavesi de haftanın iki günü yayınlanan Letaif-i Asar'dır. İçinde karikatürün de olduğu bu yayınlar Türk yazılı mizahının öncüleri olmakla birlikte dönem içindeki dergilerin de karışımını oluşturmuştur.¹⁴ Bu denemelerden sonra Diyojen'in yayımlanmasıyla beraber ilk müstakil mizah gazetesi çıkmıştır. Bu gazetede Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik gibi dönemin birçok aydını imzasız yazılar yazmıştır. Diyojen'in kapatılmasının ardından Kahkaha, Geveze, Latife, Hayal isimleri ile birçok mizah dergisi yayın hayatına girerek Osmanlı mizah basınına geliştirmiştir. Mizahın kullandığı sivri

¹¹ Zeynep Kamiloğlu, *2002-2011 Dönemi Türk Siyasetinde Mizah*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 2014, s.5.

¹² M. Ünver, "Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası", s.8.

¹³ Gökhan Demirkol, Türkiye'nin İlk Türkçe Mizah Dergisi: Terakki, *Akademik bakış*, 10/19, 2016, s.142.

¹⁴ M. Bozaslan, "II. Meşrutiyet Mizah Basınına Bir Örnek: Eşek gazetesi", s.157.

dil, eleştirel bakış ardından sansürü ve gazete kapatma cezalarını gündeme getirmiştir.¹⁵

Nitekim 1877 yılında meclise sunulan bir kanun tasarısıyla mizah gazete ve dergilerinin yayımlanması padişahın iradesiyle yasaklanmıştır. Bu yaptırım, mizah basınına yönelik en kapsamlı tedbir olarak basın tarihindeki yerini alır. Daha önce mizah dergi ve gazetelerine ferdî olarak uygulanan kapatma kararı, bu kez topyekûn bir hâl olarak yayınların bütününe kapsar.¹⁶ Bunun için önce Sadrazam Ethem Paşa'ya 1877 yılında konu ile ilgili bir tebliğ yayımlanmıştır. Bu tebliğde, mizah gazetelerinin görevlerini suiistimal ettikleri, herkes ile ilgili aleyhte yayın yaptıkları, kanunen ceza gerektirecek yazı ve resimler yayınladıkları aktarılmıştır. Ayrıca, Kanun-i Esasi'nin mizah gazetelerinin yaptıkları bu yayınları cezalandırmada yetkin olduğu bildirilmiştir. Ardından da Osmanlı-Rus Harbi neden gösterilerek basın alanına kısıtlama getirilmiş, hiçbir mizah gazetesine imtiyaz verilmemiştir.¹⁷

Hıfzı Topuz, Türk Basın Tarihi adlı eserinde sansürü üç grupta incelemiştir. Bunlardan ilki Türkçe ve azınlıkların dilleriyle çıkardıkları dergi ve gazetelerin sansürüdür. Bu yayınların denetime tabi tutulması için 1878'de bir sansür heyeti kurulmuş, bu kurul İç İşleri Bakanlığı'ndaki İç Basın Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Gazetede bir yazı yayınlamadan önce yazı müdürleri bu yazıları Sansür Kurulu'na sunmuşlardır, sansür memurları gerekli gördükleri kelime, paragraf ya da yazıyı çıkardıktan sonra yazı yayınlatabilmiştir. Sansüre uygulanan ikinci grup ise Türkiye'ye dışarıdan gelen yabancı dillerde basılan gazetelerdir. Bu yayınların denetlenmesi görevini ise Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü üstlenmiştir. Yabancı ülkelerden gönderilen yayınlar öncelikle burada bir denetimden geçirilip sonrasında da ülkeye girişine izin verilmiştir. Üçüncü olarak da sansüre tabi tutulan grup ise yerli ve yabancı kitaplardır. 1880 yılında Maarif Bakanlığı'na bağlı olarak Encümen-i Teftiş ve Muayene Teşkilatı kuruldu. Bu kurul da kitapların denetiminden sorumlu idi.¹⁸

19.Yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Jön Türk hareketi ile mizah ve karikatür artık sürgün dönemine girmiştir. Jön Türk hareketi, mizah basınını özellikle de karikatürü güçlü bir silah olarak görmüş ve bunu ustaca kullanmıştır. Ülke dışına çıkan Jön Türkler gittikleri ülkelerde ağır hiciv ve yer

¹⁵ Cihat Tanış, "II. Meşrutiyet Döneminde Mizah: Dalkavuk Gazetesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 7/4, 2018, s.2538.

¹⁶ S. Tiken, "Cenevre de Bir Jön Türk Mizah Gazetesi: Tokmak", s. 405.

¹⁷ Ebru Davulcu, II. Meşrutiyet Döneminde Yayımlanan Tek Sayılık Mizah Gazetelerinde Muhalefet:El Üfürük-El Üfürük'e Zeynen Körük- Ton Ton Risalesi- Çıngıraklı Tatar- Mahkum, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,8/37, 2015, s. 859.

¹⁸ H. Topuz, " II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi", s.54-55.

yer Abdülhamit'e hakaretler içeren karikatürlerle birlikte mizah dergileri yayınlamışlardır.¹⁹ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, basına büyük serbestlik getirmesine karşılık, bu süreç gazetecilikle hiç ilgisi olmayan kişilerin de gazete çıkarmalarına zemin hazırlamıştır. Büyük bir çoğunluğunun gazetecilik üzerine deneyim sahibi olmadığı bu kişilerin sadece kişisel düşüncelerini ifade etmek için gelişigüzel yayın yapmaya kalkmaları, basın alanında tam bir kargaşaya yol açmıştır. Bu durumun etkisiyle basın hayatına tam bir kaos ortamı hakim olmuştur. Gazete çıkaranların, zengin olmak, makam mevki elde etmek, kendini rahatça ifade edebilmek, güç sahibi olmak ve vatan millet sevgisi gibi çok farklı gayelerle bu işe soyundukları göz önüne alındığında bu kaos daha iyi anlaşılabilir. Diğer yandan yeni çıkan gazeteler, hem uzun süre hayatta kalabilmek hem de istediklerini elde edebilmek için en güçlü olanın yanında yer almayı tercih etmişlerdir.²⁰

2. II. Meşrutiyet Döneminde Çıkarılan Muhtelif Mizah Basınından Örnekler

II. Meşrutiyet dönemi mizahı, genel anlamda Osmanlı dönemi mizahına aykırıdır. Ancak oluşan politik atmosfer sayesinde daha rahat hareket edebilmiştir. Bu açıdan Meşrutiyet, mizahta köklü değişikliklere neden olmuş; ancak geleneklerini oluşturacak zaman bulamadan kendini siyasi çalkantıların içerisinde bulmuştur. Meşrutiyet dönemi Türk mizah ve hicvi savaşların ve yenilgilerin içinde, acı ve buruk bir mizah ve hiciv olmuştur. Mizahın tadı ya az keskin hicivler olarak belirmiş ya da boş vermenin, avunmanın mizahı olmuştur.²¹ II. Meşrutiyet'in ilk üç buçuk yılında 607 gazete ve dergi yayımlanmıştır. Bunların çok azı uzun süre dayanabilmiş, bazıları birkaç sayı yayımlandıktan sonra bazıları ise üç beş ay çıktıktan sonra kapanmıştır.²² Bu yayınlardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

2.1. Davul Gazetesi

Davul gazetesi Meşrutiyet'in ilanından hemen önce 23 Temmuz 1908 İstanbul'da yayımlanmaya başlamıştır. İmtiyaz sahibi Hasan Vâsıf Bey olan Davul gazetesinin başyazarı Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'dir. 1908 – 1909 yıllarında haftalık olarak yayınlanan bu mizah ve hiciv gazetesinin her sayısı 16 sayfa olup yayım hayatını sadece 24 sayı devam ettirebilmiştir. Davul

¹⁹ Emine Şahin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı da Mizah Basını", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/2, s.28.1

²⁰ Salih Seyhan, II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basını ve İçeriklerinden Seçilmiş Örnekler, *Turkish Studies*, 8/3, 2013, s. 496.

²¹ Fikret Ulucan, "Kısa Ömürlü Bir Mizah ve Hiciv Gazetesi: Davul", *KSBD Süreli Yayınlar Özel Sayısı*, 2015, s. 15.

²² H. Topuz, "Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi", s.84.

gazetesinde; siyasi hadiselerle ilgili polemiklere, okuyucu mektuplarına ve bunlara verilen cevaplara, diğer gazete ve dergilerden gelen yazılara ve bunlara verilen cevaplara da rastlanılmaktadır. Lakin bunlardaki espriyi, mizahı, hicvi tam manasıyla anlayabilmek için o tarihlerdeki günlük Davul'da bütün bunlardan başka sosyal ve siyasal hadiselerle ilgili fakat bilhassa bürokrasi ve olayları iyi bilmek, idari kadrolardaki devlet adamlarını her yönüyle tanımak, Davul ile aynı yıllarda neşredilen diğer gazete ve dergileri de incelemek gerekmektedir.²³

2.2. Boşboğaz ile Güllabi Gazetesi

6 Ağustos 1908'de kurulan Boşboğaz ile Güllabi, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yayınlanmış etkili ilk mizah gazetesidir. 14 Aralık 1908'e kadar süren dört aylık ömrü esnasında 8. sayısında yayınlanan askerliğe dair bir yazı nedeniyle Harbiye Nezareti'nce hakkında takibat talebinde bulunulmuştur. Hüseyin Rahmi tarafından 27 Ocak 1909'da Boşboğaz ile Güllabi'nin imtiyazı Mahmut Nedim Bey'e verilmiş ve gazete basın yayın hayatından çekilmiştir. Boşboğaz "yerli yersiz konuşan, geveze"; Güllâbi ise "akıl hastanelerindeki hademelere verilen ad", sıfat olarak da "kurnaz ve açığöz" anlamlarına gelmektedir.²⁴

Gazetenin yayıncısı Tüccarzâde İbrahim Hilmî, sahibi ise Hüseyin Rahmi'dir (Gürpınar). Muharrirleri Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi'dir. Toplamda 36 sayı çıkmış olan gazetenin ilk sayısı 6 Ağustos 1908'te son sayısı ise 14 Aralık 1908'te yayınlanmıştır. Haftada iki defa Pazartesi ve Perşembe günleri yayınlanmaktadır. Gazetede pek çok düzenli sütunla birlikte düzensiz yazılar da bulunmaktadır. Düzenli sütunlar Muhâvere, Muktebesât, Muharrerât, Havadis, Telgraf ve Mektuplar/Şehir Mektubu başlıklarıyla yayınlanmıştır. Bu sütunlarda güncel, siyasi, edebi, sosyal, iktisadi konular kimi zaman kurmaca eşliğinde kimi zaman da yorum katılarak mizahi bir üslupla okuyucuya sunulmuştur. Pek çok yayının çıktığı bir dönemde Boşboğaz ile Güllabi'nin yayın hayatına atılmasıyla coşkulu hürriyet savunucuları arasında yer alacağı, ancak nasihat veren, ciddi, mantıklı, süslü bir üslup yerine aklından geçeni söyleyerek okurun zihninin eğlendirileceği ifade edilmektedir. Boşboğaz ile Güllabi'nin sözlerinde "kötü niyet" olmadığı, sitem ve şakanın ağır bastığı da ifadeye eklenmiştir.²⁵

Meşrutiyet taraftarı olan gazetede işlenen konular iki ana başlığa ayrılmaktadır: Eski devrin eleştirisi ve yeni devir. Eski devrin eleştirisinde;

²³ F. Ulucan, "Kısa Ömürlü Bir Mizah ve Hiciv Gazetesi: Davul", s.17-21.

²⁴ Tarık Aydın, *Boşboğaz ve Güllabi*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2017, s.13.

²⁵ T. Aydın, "Boşboğaz ve Güllabi", s.14-20.-22.

basına sansür, gazete kapatmalar, gazetecilerin cezalandırılması, hafiyelik, jurnalcılık, eski devrin bazı önde gelen isimleri ve donanmanın tersaneye çekilmesi ele alınan başlıca konular olmuştur. Yeni devirle ilgili olarak ise ağırlıklı olarak basın hayatı konu edilmiştir. Bu bakımdan gazeteciliğin moda olması, çok sayıda gazetenin yayınlanması, gazeteciler arasındaki kalem kavgaları, gazete yazılarının içeriksizliği, Fransızca ve Arapça yabancı sözcüklerin kullanımı ile ağır ve anlaşılması zor üslup ele alınmıştır. İç siyasete dair yazılarda ise yeni hürriyetçi kurumların meydana çıkması, tramvay ve demiryollarının durumu, eski devir memurlarının Meşrutiyet devrindeki konumları gibi konulara ağırlık verilmiştir. Toplumsal konuların siyasî konulara göre daha az yer tuttuğu gazetede vapur ve şimendiferlerde yüksek sesle konuşulması, kız okullarının sayısının artırılması, kadın cemiyetleri ve gazeteleri ele alınan başlıca konulardır. Dış siyasette ise Balkanlar'ın durumu ve Avusturya-Bulgaristan mallarının boykotu işlenmiştir. Boşboğaz ile Güllabi'de yayınlanan imzasız 71 karikatürde de aynı konular ele alınmıştır.²⁶

2.3. Karagöz Mizah Dergisi

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile oluşan hürriyet ortamı basın yayın hayatını hareketlendirmiş ve kısa süre içerisinde yüzlerce gazete dergi yayınlanmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de ilk Türk karikatürcülerinden Ali Fuad Bey'in çıkarmaya başladığı Karagöz dergisidir. 40 yıldan (10 Ağustos 1908-26 Ocak 1935 ve 14 Şubat 1935-1950) uzun bir süre yayın hayatında kalabilen bu mizah dergisi hem Osmanlı devletinin son dönemine hem de Cumhuriyet dönemine tanıklık etmiştir.

Halk kültürüne dayalı bir mizah anlayışına sahip olan derginin özelliği Karagöz ve Hacivat'ı güncel, toplumsal ya da siyasal konularda, alaylı bir dille konuşturmasıdır. Tasvirici bir karikatürcü olarak nitelenen Ali Fuad Bey çizdiği karikatürlerin altındaki yazılar ile vermek istediği mesajı okuyucuya ulaştırırdı. Haftada iki gün çıkan Karagöz halka dönük bir mizah dergisidir. Bol karikatür içeren sayfalarında olayları halkın anlayabileceği sade bir üslupla işlemiştir. Bu üslubuyla halktan büyük beğeni toplamıştır.²⁷

2.4. Geveze Gazetesi

İmtiyaz sahibi Kirkor Faik olan Geveze Gazetesi 15 Ağustos 1908 tarihinde yayımlanmaya başlanmıştır. İlk cildi 63 ve ikinci cildi 52 sayı olmak üzere 1908-1909 yılları arasında 115 sayı çıkmıştır. Bu itibarla meşrutiyet

²⁶T. Aydın, "Boşbogaz ve Güllabi", s.67.

²⁷ Kadir Talip Türk, *Türk Siyasal Alanında Politik Mizah*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 76.

döneminin uzun ömürlü gazetelerinden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir.²⁸

Geveze Gazetesi'nin iki cilt, 115 sayılık yayın ömrünün ilk bölümünde muhtevayı siyasî, gündelik haberlerle mizahî unsurlar oluştururken, ikinci bölümünde haber kısmı asgari düzeyde tutulup edebî unsurlar ile sosyal hayata ait detaylar, karikatürler ve yine mizahî unsurlar daha fazla görülür. Geveze Gazetesi siyasî yönü ağır basan bir gazete olsa da gazetede muhtelif konular ile ilgili yazılara rastlamak da mümkündür. Edebiyattan tiyatroya, boykottan bilmeceye, günlük haberlerden mizahî fıkraya kadar birçok türde yazı mevcuttur. Gazetenin mizahî unsuru genelde siyasî unsurunu destekler niteliktedir ve İkinci Abdülhamit ile istibdat devrine yönelik olumsuz, eleştirel bakış açısı mizah ile desteklenerek okuyucuya sunulmuştur.²⁹

2.5. Dalkavuk Gazetesi

Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Mekteb-i Mülkiye mezunlarından Mahmut Kenan'dır. Dalkavuk 12 Ağustos 1908 tarihinde aldığı iznin ardından 12 Eylül 1908 ilk sayısını çıkarmıştır. Son sayısı ise 6 Mart 1909 tarihinde yayınlanmıştır. Dalkavuk'un ilk 14 sayısı haftada bir defa Cumartesi günleri çıkarken 14 ile 24. sayısı Perşembe günleri çıkmıştır.³⁰

Daha çok memur ve okumuş kesime hitap eden gazete ilk sayısından itibaren mizahın gereği olarak hiciv dolu bir yayın politikası sergilemiştir. Ara ara başka gazetelerden alıntılar yapıldığı da olmuştur. Mahmut Kenan Dalkavuk'taki birçok karikatürün altına imzasını atmaktan çekinmemiştir. Dalkavuk kendi döneminin siyasi havasını ve güncel konularını sayfalarına aktarmayı başarabilmiştir. Bu yönüyle döneminin diğer mizah gazeteleriyle benzer bir yayın politikası izlemiştir. Politika ile ilgili başlıklarda bu durum net bir şekilde görülmektedir.

Dalkavuk'un üzerinde durduğu önemli noktalar olmuştur. Taze Havadis, Tensik-i Maaşat başlıkları altında güncel olaylar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümler altında birçok sayı da yayınlanmıştır. Bu sayılardan birinde yer alan Evvelce Yok İdi başlığı altında II. Abdülhamit dönemine eleştirel yaklaşırken, Ansiklopedi başlığı altında döneminin diğer basınına atıf yapılmıştır. Bilmece Hali ve Resim Müsabakası başlığı altında ise mini yarışmalar düzenlenerek okuyucunun eğlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Dalkavuk dönemin mizah anlayışı bağlamında sosyal ve siyasal hayatı sütunlarına taşımış ve bu yolla bir mizah

²⁸ Yakup Çelik, " II. Meşrutiyet Döneminde Bir Mizah Gazetesi: Geveze", *Karadeniz*, sayı-35, 2017, s.31.

²⁹ Y.Çelik, s. , " II. Meşrutiyet Döneminde Bir Mizah Gazetesi: Geveze", 22, 34-35.

³⁰ Cihat Tanış, " Dalkavuk Gazetesi", s. 2539.

gazetesine yaraşır yayın politikası izlemiştir.³¹

2.6. Kalem Dergisi

Kalem Dergisi 3 Eylül 1908 – 29 Haziran 1911 tarihleri arasında 130 sayı yayınlanmış haftalık süreli yayındır. Dergi ufak kesintilerin dışında neredeyse her hafta eksiksiz olarak yayınlanmıştır. Dergideki yazıların önemli bir kısmı isimsiz olarak kaleme alınmıştır. Altında imza bulunan yazıların yine büyük çoğunluğu müstear adlarla kaleme alınmıştır. Dönem itibariyle, yazarların müstear ad kullanmış olmalarının iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki ve önemli olanı devam etmekte olan istibdat korkusudur. Her ne kadar istibdat son bulmuş ve basın özgür kalabilmişse de halkta hala istibdattan kalma korku ve tedirginlik vardır. İkinci ve diğer nedense, günlük hayatta diğer gazetelere makaleler yazmakta olan şair ve yazarların, içinde buldukları geçim sıkıntısını bir nebze olsun rahatlatılmak adına, mizah gazetelerinde yazmaya başlamalarıdır. Bu durumdaki yazarlar, prestijlerinin sarsılmaması adına mizah dergilerindeki yazılarını müstear adlarla kaleme almayı tercih etmişlerdir.³²

Derginin hemen hemen bütün sayılarının ilk ve son sayfalarında tam sayfa birer karikatür bulunmaktadır. Derginin adı ön kapakta Arap harfleriyle, arka kapakta Latin alfabesiyle yazılmıştır. Derginin ön ve arka kapaklarında adının yanında künyesi de yazılıdır. Bu künyede derginin numarası, imtiyaz sahibi, yayın tarihi, idarehanesinin yeri, abonelik bedeli, dergi bedeli gibi bilgiler bulunmaktadır. Kalem’de yer alan mizahi metinler içerik bakımından oldukça zengindir. Çünkü günlük hayatın kendisi sayfalarına taşımıştır. Bundan dolayı mizah yayınlarının içerik bakımından zengin olması da gayet doğaldır. Kalem’de yer alan metinlerde hayatın hemen her kesitinden sahneler rastlamamız mümkündür. Bu sahneler bazen Kadıköy Beşiktaş vapurundan bir sahne iken, bazen Meclis’ten bir sahne veya hayali bir durum olabilmektedir.³³

Kalem yalnızca içeriğiyle değil aynı zamanda kâğıt ve baskısıyla da oldukça kaliteli bir yayın organıdır. Ancak tüm bunlara rağmen döneminin önemli bir mizah dergisi olarak II. Abdülhamit ve sonrasında İttihat ve Terakki yönetimini de eleştirmekten geri kalmamıştır. Bu yüzden de sık sık iktidardan baskı görmüş ve bunlar sonucunda 130. sayısını çıkardıktan sonra kapanmıştır.³⁴

³¹ C. Tanış, "Dalkavuk Gazetesi", s.2540.

³² İbrahim Selçuk Ardıç, *Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı(1908-1911)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2009, s.11-12.

³³ İ.S. Ardıç, "Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı(1908-1911)", s. 16-32.

³⁴ K.T. Türk, "Türk Siyasal Alanında Politik Mizah", s.73.

2.7. Cem Dergisi

II. Meşrutiyet'in ilanıyla yazılı mizah, geniş basın yelpazesi içinde son derece önemli yer tutar. Batılı modern mizah dergi ve gazeteleri içinde Cem, gerek mizah anlayışı gerekse karikatürlerindeki yetkinlik ile ayrı bir değer kazanır. Cem, kaba güldürüden ziyade konulara zarif ve ince yaklaşımı ile o dönem mizahına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Gülmece ve yergiye oturan geleneksel mizahımızı yeni bir yapılanma ile sunmuş, düşünce ile mizahı birleştirmiştir. Böylelikle mizah anlayışını yeni bir boyuta taşımıştır. Cem dergisi için Münir Süleyman Çapanoğlu da derginin bu özelliğine şu ifadeler ile dikkat çekmiştir : "Siyasi mizahın cidden ince örneklerini hem karikatürlerinde hem de yazılarında zevkle görmek ve okumak mümkündür."³⁵

Cem dergisi 1910-1912 arası 43 sayı çıkmıştır. 25 Haziran 1911 ile 27 Temmuz 1912 tarihleri arasında yayın hayatına ara verilmiştir; 33. ve 34. sayılar arasında bir yıllık yayın boşluğu bulunmaktadır. Dergi 1927'de tekrar açılmış ve 2 Mayıs 1929'da tamamen kapatılmıştır. Haftalık yayınlanan derginin ilk sayısında Perşembe günleri çıktığı belirtilmiştir. Ancak ilerleyen sayılarda dergi cumartesi günleri çıkmaya başlamıştır. Dergide, Refik Halit ve Hamdullah Suphi dışında müstear adını tespit edebildiğimiz başka bir yazar yoktur. Ayrıca yazarların birden fazla müstear adla yazı yazması yazarların gerçek kimliğini tanımasını zorlaştırmaktadır. Cem'de çok önemli ve geniş yer tutan karikatürlerin çizeri, aynı zamanda derginin de sahibi olan Cemil Cem (1882-1950)'dir. Çağdaş Türk karikatürünün en önemli ustalarından biri olarak kabul edilen Cemil Cem karikatürlerinde genellikle Türkiye'nin siyasal yaşamını konu almıştır. İstanbul'da doğan ve hukuk eğitimi alan Cem, dışişlerinde görevli olarak Fransa'ya gitmiş ve 1908'de İstanbul'da yayımlanmaya başlayan Kalem dergisine karikatürler göndermeye başlamıştır. Karikatürlerinde altyazıya da önem veren Cemil Cem 1910'da İstanbul'a dönmüş ve aynı yıl kendi adını verdiği ünlü mizah dergisi Cem'i çıkarmaya başlamıştır. Özellikle portre karikatürleri çizen ve karikatürlerinde devlet adamlarının kişiliklerinin, dış görünüşlerinin en belirgin yanlarını ustaca yansıtan Cem, 1912'de, Balkan Savaşlarındaki yenilginin ardından dergiyi kapatarak Avrupa'ya gitmiştir. Cemil Cem, Cem dergisini ikinci kez 1927'de yeniden yayımlamaya başlamış fakat vergileri eleştiren bir karikatürü nedeniyle yargılanmış, Recep Peker'i konu alan bir karikatürü nedeniyle de dergisi 1928'de kapatılmış ve karikatür yayımlaması yasaklanmıştır.³⁶

³⁵ Nermin Yazıcı," Yazılı Türk Mizahın Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", *Turkish Studies*, 6/3, 2011, s. 1303.

³⁶ N. Yazıcı," Yazılı Türk Mizahın Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", s.1304.

2.8. Eşek Gazetesi

Baha Tevfik tarafından 29 Kasım 1910 tarihinde yayın hayatına başlayan Eşek gazetesi ilk olarak 10.000 nüsha basılmış ve hemen satılmıştır. Daha sonra yoğun istek üzerine bu baskı 42.000'e kadar ulaşmıştır. Fakat yayın hayatına böylesine ihtişamlı bir başlangıç yapan Eşek gazetesi çok uzun ömürlü olmayıp, 16. sayıdan itibaren kapatılmıştır. Eşek sonraki dönemlerde kısa aralıklarla yayım hayatına devam etmiş ancak yine uzun ömürlü olmamıştır. Baha Tevfik mizah içerikli gazeteler çıkarmaya devam ettiyse de Uzun Kulak, Malum, Kibar bunlar da uzun soluklu olamayarak kapatılmıştır. Elimizde Hakkı Tarık Us arşivinden alınan gazetenin ilk sayısı ve üçüncü seneye ait 18 sayısı bulunmaktadır. Eşek gazetesi haftada iki gün Pazartesi ve Perşembe günleri yayınlanmıştır.³⁷

Gazete çeşitli başlıklar altında bazı bölümlerden oluşmaktadır. İlk Anırtı kısmında güncel olaylar hakkında genel değerlendirmeler yapılarak gazetenin görüşlerine yer verilmiştir. Bu bölüm daha sonraki sayılarda Eşek Diyor ki başlığı adı altında yayınlanmıştır. Havadis-i Dâhiliye ve Havadis-i Hariciye bölümlerinde yurt içindeki ve yurt dışındaki siyasi ve sosyal olaylar mizahi bir üslupla gazetenin bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Muhavereler kısmında genelde eşekler arasındaki karşılıklı konuşmalara yer verilerek güncel siyasi ve sosyal olaylar hicvedilmiştir. Evrak-ı Varide kısmına okuyuculardan gelen mektuplara ve bunlara verilen cevaplara yer verilmiştir. Felsefi, edebi, sosyal ve siyasal konulara ilişkin mektuplar yayımlandığı gibi gazeteyi eleştiren mektuplar da bu bölümde yer bulmuştur. Gazetenin en ilgi çekici bölümü ise ilk ve son sayfada yayımlanan karikatürlerdir. Karikatürlerde genellikle eşek fotoğrafı altında dönemin siyasi, sosyal, edebi ve felsefi konuları yer alırken, İttihat ve Terakki mensupları ile Babıâli'ye hükümete çok ağır eleştiriler yöneltilmiştir.³⁸

2.9. Falaka Gazetesi

7 Ağustos 1911 tarihinde yayın hayatına başlayan Falaka haftada iki gün pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere toplam 19 sayı çıkmıştır. Bu, II. Meşrutiyet dönemindeki birçok basın organıyla benzer olarak gazetenin kısa ömürlü olduğunu göstermektedir. Falaka pazartesi ve perşembe günleri çıkan bir mizah gazetesidir. Her sayısında "Şimdilik pazartesi ve perşembe günleri sopa sallar, mizah gazetesidir" şeklinde belirtilmiştir. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Mahmut Nedim'dir. Bu isim her sayının birinci sayfasının sol üst köşesinde yazılıdır. Dokuzuncu sayısından itibaren sorumlu müdürü Mahmut

³⁷ M. Bozaslan, "II. Meşrutiyet Mizah Basınına Bir Örnek: Eşek Gazetesi", s.160.

³⁸ M. Bozaslan, "II. Meşrutiyet Mizah Basınına Bir Örnek: Eşek Gazetesi", s.166.

Kenan olmuştur.

Gazete, mizah gazetesi olarak yayın hayatına girmiş olsa da yayın politikası oldukça siyasi olmuştur. Falaka'da bazen başka gazetelere eleştiriler yöneltirken bazen de yeni çıkan gazetelerin reklamını yapmıştır. Mahmut Nedim imzalı ilk sayısındaki Meslek ve Maksat isimli yazısında, maksad-ı esasinin memleket ve millete hizmet olduğu anlatılmaktadır. Mahmut Nedim okuyucudan bir kimsenin herhangi bir konu ile ilgili şikâyeti varsa kendilerine bildirmeleri durumunda derhal neşre hazır olduklarını belirtmiştir. Gazetede yazıların birçoğu da imzasızdır.

Falaka, siyasi ve sosyal eleştirilerin yanı sıra dönemin en önemli konuları olan Trablusgarp Savaşı ve kolera salgını üzerinde kendi üslubu olan hicivli dille durmuştur. Ancak bu eleştiriler ağırlıklı olarak İtalya hükümetine yöneliktir. Gazete çeşitli başlıklar altında bazı bölümlerden oluşmaktadır. Bunlardan Dırıltı, Mahalle Kahvehanesi adlı başlıklarda güncel olaylar hakkında genel değerlendirmeler yapılarak gazetenin görüşlerine yer verilmiştir. Bu bölümler hemen her sayıda yayınlanmıştır. Dâhili bölümünde ise yurt içindeki siyasi ve sosyal olaylar mizahi bir üslupla ve gazetenin bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Muhavereler kısmında ise aktüel olaylar hakkında kendi üslubunca hiciv yapmıştır. Bu yönleri itibariyle Falaka gazetesi dönemin mizah anlayışı ile birlikte sosyal ve siyasal hayatı hakkında önemli bilgiler sunan bir tarihi vesikadır.³⁹

Sonuç

Mizah 1870'lerden itibaren basın alanında kendisini göstermeye başlamıştır. Zamanla uygulanan siyasete muhalif olan, aydın ve okumuş kesimin düşüncelerini paylaştığı yer haline gelmiştir. Böylelikle yayınlanan yazı ve karikatürlerin siyasi hiciv içermesi, mizah gazete ve dergilerinin baskı altına alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Aydınların basılı malzemeler aracılığı ile yaptıkları eleştiriler, merkezî yönetimin baskısına maruz kalmıştır. Bu dönemde gazete ve dergilere sansür uygulanmış, gazeteler kapatılmış, aydınlar sürgün cezasına çarptırılmışlardır. Bu cezaların şiddeti, II. Abdülhamid döneminde daha da artmıştır. Mizahın ve diğer basılı malzemelerin özgürlüğüne kavuşması ancak II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile gerçekleşmiştir. Hürriyet fikrinin önem kazandığı bu dönemde sansür kalkmış, birçok gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemin ilk sekiz ayında sayısız mizah gazetesi de okuruna ulaşmıştır.

Bu çalışmada, incelenen gazetelerin teknik özellikleri, ne zaman yayın hayatına başladıkları ve kaç sayı çıktıkları incelenmiştir. Mizah gazetelerinde

³⁹ C. Tanış, "Falaka Gazetesi", s.379.

yayın politikalarında dönemin mizah anlayışı ile beraber sosyal ve siyasal hayata dair tespitleri ön planda tutulmuştur. Ayrıca dönemin önemli olayları eleştirel bir bakış açısı ile yorumlanmıştır. Siyasal konularda; II. Abdülhamit ile istibdat devrine yönelik olumsuz, eleştirel bir bakış açısı, mizahi bir dille okuyucuya sunulmuştur. Toplumsal konularda ise ağırlıklı olarak tramvay ve demiryollarının durumu, vapur ve şimendiferlerde yüksek sesle konuşulması, kız okullarının açılması gibi konuları sütunlarına taşınmıştır.

Kaynakça

ARDIÇ, İ.S.(2009). *Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı (1908-1911)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

AYDIN, T. (2017). *Boşboğaz ile Güllabi Mizah Gazetesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BOZASLAN, M.(2016). "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Yayıncılığına Bir Örnek: Eşek Gazetesi", *Journal of History and Future*, 2/3, 155-170.

ÇAKMAK, F.(2015). Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında I. Dünya Savaşı, *II. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, 362.

ÇELİK, Y.(2017)." II. Meşrutiyet Döneminde Bir Mizah Gazetesi Geveze", *Karadeniz*, 35, 34.

ÇEVİKER, T.(1989). *İmzasız Karikatürler Antolojisi*, Adam Yayınları, İstanbul.

DAVULCU, E.(2015)."II. Meşrutiyet Döneminde Yayımlanan Tek Sayılık Mizah Gazetelerinde Muhalefet: El Üfürük-El Üfürük'e Zeylen Körük-Ton Ton Risalesi-Çıngırak-Mahkum", *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8/37, 858-859.

DEMİRKOL, G. (2016)."Türkiye'nin İlk Türkçe Mizah Dergisi", *Akademik Bakış*, 10/19, 142.

EŞİGÜL, E. (2002). *Cumhuriyet Dönemi Mizah Üzerinde Değerlendirmeli Bir Bibliyografya*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

NALCIOĞLU, B."Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basının İlkleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 253.

KAMILOĞLU, Z. (2014). *2002-2011 Dönemi Türk Siyasetinde Mizah*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SEVİNDİK, A. (2017)."Selçuklu- Osmanlı- Cumhuriyet Dönemi Üzerinden Türk Mizahının Gelişimi ve Bugünü", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/58, 367-378.

SEYHAN, S. (2013)."II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basını ve İçeriklerinden Seçilmiş Örnekler", *Turkish Studies*,8/3, 496-516.

ŞAHİN, E. (2017)."Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlıda Mizah Basını", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/2.

TANIŞ, C. (2017)."II. Meşrutiyet Dönemi Basınının Bir Temsilcisi: Falaka", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 58, 373-382.

TANIŞ, C. (2018)."II. Meşrutiyet Döneminde Mizah: Dalkavuk Gazetesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 7/4, 2535-2550.

TİKEN, S. (2015)."Cenevre'de Bir Jön Türk Mizah Gazetesi: Tokmak", *A.Ü Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, 403-415.

TOPUZ, H. (2014). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

TÜRK, K.T. (2015). *Türk Siyasal Hayatında Politik Mizah*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ULUCAN, F. (2014)."Kısa Ömürlü Bir Mizah ve Hiciv Gazetesi: Davul", *KSBD Süreli Yayınlar Özel Sayısı*, 13-22.

YAZICI, N. (2011)."Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/3, 1299-1313.

Karaköse, H. (2018). Orta Doğu'da Osmanlı-İngiliz Mücadelesi (1876-1918 Yılları Arası) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 172 s.

Cuma Doğan*

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi olan Hasan Karaköse, Osmanlı döneminde Orta Doğu devletleri ile ilgili çalışmalarıyla tanınmaktadır. Yazar, özellikle XIX ve XX. yüzyılda Orta Doğu'da meydana gelen gelişmelerle ilgilenmiştir.

Eser, 1876-1918 yılları arasında Suudi Arabistan, Filistin, Irak ve Suriye'de meydana gelen siyasi gelişmeler hakkında bilgiler vermektedir.

Kitabın birinci baskısı Nisan 2018'de Nobel Akademik Yayıncılık tarafından basılarak araştırmacılar ve kitapseverlerin ilgisine sunulmuştur. Tarafımızca incelenen kitap, 2018 yılında yayımlanan ilk

baskıdır.

Eserde, bölüm içindeki dipnotlar sayfa sonunda verilmiştir. Eser, "önsöz" ile başlamış, dört bölüm halinde kaleme alınan metinden sonra, "sonuç", "kaynakça", ve "dizin'i" ile 172 sayfa olarak tamamlanmıştır.

* Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. e-posta: cuma27_dogan@hotmail.com

Eser, kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmış olup, dört bölümden oluşmaktadır. Başlıklar şu şekildedir:

1. Suud Arabistan
2. Filistin
3. Irak
4. Suriye

Orta Doğu, tarihin her döneminde kültürel ve dini açıdan Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar için stratejik bir öneme sahiptir. Bölgede XX. yüzyılda petrolün bulunması Avrupa'nın özellikle de İngiltere'nin bölgeye olan ilgisini arttırarak ekonomik menfaatleri ne çıkarmıştır. Askeri, ekonomik ve siyasi bakımdan son derece önemli bir bölge olan Orta Doğu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar İran'ın dışında Osmanlı Devleti'nin fiili ve hukuki anlamda egemenliği altında kalmıştır.

Hiç şüphesiz, Orta Doğu'da meydana gelen siyasi olaylar, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşına zemin hazırlayarak çok uluslu imparatorlukların yıkılmasında önemli rol oynamıştır. Fransa'nın 1834'de Cezayir'i ve 1881'de Tunus'u işgalinin ardından İngiltere de 1882 tarihinde Mısır'ı işgal etmiştir. Yazar, özellikle bu yıllardan itibaren İngiltere'nin "Hilafet ve Araplar" konusunu ele alarak Orta Doğu'da yayılcı siyaset izleyerek bölgeye istihbarat memurları gönderdiğini, 1880 yılından itibaren de Osmanlı topraklarının bütünlüğünü koruma siyasetinden vazgeçerek petrole yöneldiğini belirtmektedir.

Yazar eserinin giriş kısmında, Orta Doğu'nun tanımını yaparak, ilk çağlardan beri değişik adlarla anıldığını, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bu isimlere ilave olarak "Yakın Doğu" ve "Orta Doğu" terimlerinin girdiğini, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere batılı devletlerin Avrupa'yı merkez kabul ederek, kendilerinin doğusunda kalan devletleri de "Yakın Doğu" ve "Orta Doğu" olarak tanımladıklarını belirtmektedir. 1876-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki siyasi ve askeri mücadele yoğun olarak Suud Arabistan, Filistin, Irak ve Suriye'de yaşandığı için yazar, kitabın konusunu da bu dört ülke ile sınırlı tutmuştur.

"II. Abdülhamid Döneminde Kadar Hicaz'da Siyasi Gelişmeler ve Vehhabi Hareketi" başlığı ile başlayan eser, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası Suriye" başlığıyla sona ermektedir. Eserde, özellikle bölgede meydana gelen toplumsal olaylara da yer verilmiştir.

Suud Arabistan, Filistin, Irak ve Suriye toprakları Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına dahil edilmişti. Yazar, İngilizlerin XIX. yüzyıldan itibaren Araplarla işbirliği yaparak bu blgeelerde Osmanlı'yı

parçalama siyasetini güttüğünü, 1917 yılında İngiltere'nin Mısır valisi McMahon ile Hicaz emiri Şerif Hüseyin arasında McMahon anlaşmasını imzalayarak, hilafet vaadi bahanesiyle Arapların desteğini aldığını belirtmektedir.

Eserde, Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarının, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Sykes-Picot gizli anlaşması ile Fransa ve İngiltere arasında paylaşıldığı ve Arapların anlaşma dışında tutularak, İngilizler tarafından kandırıldığı açık bir şekilde anlatılmaktadır. Yazar, 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan bölgenin gizli oyunlarla elden çıktığını ve yansımalarının günümüzde de devam ettiğini belirtmektedir.

Eser, asırlarca Osmanlı egemenliğinde kalan Orta Doğu'da meydana gelen gelişmeler (1876-1918) hakkında yeni bir yorum getirmektedir. Eser, içerdiği bilgilere ek olarak, Siyasi Tarih konusu ile ilgilenenler için faydalı olacağı düşünülmektedir.

BİR KORE GAZİSİNİN ANILARI (RÖPORTAJ)

*Cuma BOLAT**

C: Bugün 7 Mart 2019 Perşembe, benim adım Cuma BOLAT. Bu görüşmenin yapılmasına ve kayıt altına alınmasına izin verdiğiniz için teşekkür ederim.

Y: Ben de teşekkür ederim.

C: Kendinizi tanıtır mısınız? Bize kendinizden biraz bahseder misiniz?

Y: Ben 1930 İstanbul doğumluyum. Çankırı nüfusuna kayıtlıyım. İsmim Osman Yaşar Eken. Emekli Piyade Astsubayım.

C: Hangi okulları bitirdiniz, eğitim durumunuz nedir?

Y: Ben liseyi bitirdim, ondan sonra da piyade astsubay okuluna başladım ve astsubay oldum.

C: Kore savaşına gitmeden önce evli miydiniz?

Y: Hayır, bekârdım.

C: Eşinizle nerede ve nasıl tanıştınız?

Y: 1954 senesinde Çankırı'da tanıştım ve 1955'te de evlendim.

C: Tanışmanız nasıl oldu?

Y: Valla tanışmamız... Şimdi tabiri caizse her yörenin kendine göre bir âdeti vardır. Yani tenzih ediyorum, insan sokakta da tanışıp evleniyor. Ben öyle evlilik yapmadım ve nikâh yaptım. Düğün yapmadan evlenilmez, bunu da söyleyeyim size.

C: Peki kaç kardeşsiniz, diğer kardeşleriniz neredeler?

Y: Altı kardeşlik biz, beş tanesi vefat etti, hayatta olan benim.

C: Allah rahmet eylesin! Peki, ne zaman askere gittiniz, askerlik sınıfınız neydi?

Y: 1950 senesinde piyade okuluna girdim ve 1951'in Kasım'ında astsubay olarak mezun oldum. Piyade astsubay olarak mezun oldum.

C: Kore Savaşı nasıl ve ne zaman başladı?

Y: Kore Savaşı 25 Haziran 1950 senesinde Kuzey Kore'nin Güney'e saldırmasıyla başladı.

C: Kore'ye gitme haberini ne zaman ve nasıl aldınız?

* Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ/TÜRKİYE, cbolat@firat.edu.tr.

Y: Benim kıtam, Ayaş'taki 61. Piyade Alay'ı idi. 1951 senesinde okulu bitirdikten sonra Ayaş'a tayin oldum. Üç ay sonra ise, 9 Mayıs 1952'de Kore'ye tayinlerimiz çıktı.

C: Anladım. Kore Savaşına giderken duygularınız nasıldı? Neler hissettiniz?

Y: Şimdi, vatan toprağı var ya, her şeyden mukaddes. Annenizi ve babanızı da unutuyorsunuz. O geminin İzmir'in pasaport limanından ayrılışı var ya, hala gözlerimin önünde benim, bakın! Vatan toprağı (*Duygulu*)... Ben o anda anne ve babamı da görmedim belki, son olarak el salladım. Ama toprağı görüyordum. İzmir'in toprağını görüyordum gemiden. Hiçbir şey hissetmedim vatan toprağından başka. Askerin gitmemesi mümkün mü? Bizim elimizde mi gitmemek? Bu mesleğe onun için girdim ben zaten!

C: Savaştığınız yerin adını hatırlıyor musunuz?

Y: Evet, Çorwon bölgesinde. Efendime söyleyeyim, sadece orada savaşmadım.

C: Nerelerde savaştınız peki?

Y: Biraz önce bahsettiğim yerde on altı ay kaldım ve muhtelif cephelerde de görev aldım.

C: Bu cephelerin adını hatırlıyor musunuz?

Y: Cowa, Çorwon bölgesi; Wegas Tepesi... Şimdi oraları anlatacağım size, anlatacağım Wegas'ı size. Oralarda görev aldık ama mevzi şekilde, yani temasınız oluyor, muharebe şekillerini yapıyoruz. Kıbrıs Harekâtı gibi değil yani. Kıbrıs Harekâtında adamı görmeden de ateş edersiniz, korkutayım dersiniz. Ama burada öyle değil.

C: Burada farklı değil mi?

Y: Tabii.

C: Ne gibi farklılıklar var mesela? Biraz bahsedebilir misiniz?

Y: Şimdi bakın, orada birlikte yetişmenize bağlı bir iş. Savaşa gidiyorsunuz, eğer yetiştirilmemişseniz, onu kanla ödersiniz! Savaşta ilk önce birliğin, askerliğin kabiliyetini bileceksiniz. Herkesin, her şeyin kabiliyetini bileceksiniz.

C: Eğitim şart diyorsunuz yani?

Y: Evet, eğitim şart! Eğitim olmazsa zaten, eldeki silah sana sadece güç-kuvvet verir. Onu size söyleyeyim bakın. İman gücü ayrı konu, ama hadi benim imanım var, tüfeğin de var. Sen tetiği çekmesini bilmiyorsan kanınla ödersin kardeşim! O silah senin başına bela olur. İşte biz böyle savaştık. Şunu da söyleyeyim, biz erlerimizin bilgilerini kendimizden farklı olarak yetiştirdik, o benden daha çok bilsin diye. Ben takım komutanıyım, ama onun daha çok

bilgiye ihtiyacı var. Ben yanında olurum ya da olmam. Ben de şehit olabilirim. Yalnız kalacak, aklını kullansın, silahını kullansın.

C: Kore’de iken diğer ülkelerin askerleriyle iletişiminiz nasıldı?

Y: Kuzey Kore 25 Haziran’da taarruz ettikten sonra, Birleşmiş Milletler kararıyla muhtelif devletler yardımda bulundu. Güçleri itibariyle 22 devlet yardım talebinde bulundu. Bunlardan 6 tanesi doküman vb. gönderdi. Sağlıklı, şuydu buydu... Sağlık arabası, sağlık malzemesi, hastane, doktor gibi şeyler. 16 tanesi de bir fiil asker gönderdi.

C: Bunlardan biri de tabi Türkiye idi.

Y: Evet, en büyük güçlerden biri de Türkiye idi.

C: Anlıyorum. Peki, oradayken beslenmeniz nasıldı? Nasıl beslenirdiniz?

Y: Oraya 26 gün gemide gidiyorsunuz, orada ne kadar kalacağınız da meçhul. Savaşa gidiyorsunuz. Herhalde bulgur çuvalı, patates çuvalı ile gidemezsiniz oraya. Gittiğin zaman bir hafta sonra aç kalırsınız. 20-26 günde malzeme getirecek, orada ne yiyip ne içeceksiniz? Zaten orada bir şey bulmanız da mümkün değil. Halk sefil, o halkı siz doyuruyorsunuz kalan malzemelerle. Yiyecek ve içecek konusunda hiçbir sıkıntımız olmadı. İkmal yerlerinden, elemanlarımız tarafından malzemeler alınıp bölüğümüzde kendi aşçılarımız tarafından Türk usulüne göre yemek yapılırdı. Açlık yok! Süt de geliyor, çay da geliyordu. Çorba da geliyordu. Hangisini içerseniz artık...

C: Ailenizle haberleşebiliyor muydunuz? Onlarla iletişim kurabiliyor muydunuz?

Y: O zamanlar Türkiye’de televizyonlar yoktu. Ankara radyosu vardı. Ankara radyosunda asker saatleri olurdu. Saat on iki ile bir arasında. Oraya mektup yazardık. İşte adlarından bahsederdik, babaya, anneye selam... Sevdiğimiz şarkıları isterdik TRT’den. Çoğunu dinlersin, dinleyemediğin zaman da arkadaşların sana, ya Yaşar abi, babandan selam var, akşam radyoda duyduk, senin istediğin bir şarkı vardı, onur duyduk... İnsanın tüyleri diken diken olur. Aynı Türkiye’de yaşamış gibi olursun.

C: Peki Kore insanların size karşı tutumları nasıldı?

Y: Şimdi bakın, bir işgal memleketindesiniz. Size karşı tavrı nasıl olabilir? Zaten düşman vurmuş vuracağını ona. Siz orada cankurtaransınız. Siz “Ayla” filmini seyrettiniz mi? Bakar mısınız (*Duvardaki fotoğrafları gösteriyor*). Ayla bir tane değil! (Üzgün!) Binlerce Ayla! Dokuz tanesi orada bakın. Yetim kalmış erkek çocuklar. Aç, sefil, ayaklarında ayakkabı yok. Bağırıyorlar, ne yapacaksınız? İşte biz oradaydık!

C: Peki savaş esnasında hiç umutsuzluğa kapıldığınız oldu mu?

Y: Hayır! Hayır! Kesinlikle olmadı! (*Duygulu*). Umutsuzluğa kapılırsanız, arkanızda kimseyi bulamazsınız. İşte, biraz evvel size anlattım ya. O insanlara ruhu bir kere aşlamışsanız, o insanlara bir şey vermişseniz, onlar şehit oluncaya kadar kalır. Eğer onlara bir şey öğretememişseniz, karakterinizi onlara aşılayamamışsanız muvaffak olamazsınız. Aynı şekilde, siz de o insanların kabiliyetini bilmiyorsanız, onları kullanamazsınız. O insanların kabiliyetlerini iyi kullanacaksınız. Emir değil, yapacaksın falan değil. O insanın kabiliyeti onu götürmez belki. Başarının sırrı budur!

C: Savaş anılarınızdan biraz bahsedebilir misiniz? Ya da başınızdan geçen ilginç bir olay var mı?

Y: Şimdi bakın, ben biraz önce size birçok cephe gösterdim (*Duwardaki fotoğrafları gösterdi*). 16 ay müddet orada kaldım. Birçok cephede de görev aldım. Keşfe çıktık, ben piyade astsubayım. Gözümün gördüğünden de sakınmam, onu da söyleyeyim size. Hala da öyleyimdir. İstanbul'un fethini biliyorsunuz, 1453 değil mi? Ondan tam 500 sene sonra 1953, mekân Amerikalıların Wegas Tepesi diye adlandırdıkları bir tepe. İşte, o tepe de size bakıyor orada bakın (*Duwardaki fotoğrafı gösteriyor*). O tepe, dost birliklerine 1800 metre düşman içinde, düşmana Çin'e 500 metre yakınız. Dost birliklerine 1800 metre uzaklıktayız, ama Çin'e 500 metre yakınız. Düşünebiliyor musunuz? 400 kişilik bölükle tutuyoruz muharebe karakolunu. Tam çevre sarmalı bir tepe, hiçbir noksanı yok. Kaç saat biliyor musunuz? 26 saat. Dile kolay bu. Çekilemiyorsunuz. Çekildiğin anda tugay gidecek. İki tümenle bölük mıntıkası... 147 şehit... Hani! Kimse bana bir şey anlatmasın! Ne yaptınız demesin, kusura bakmayın. Biz oraya piknik yapmaya gitmedik. Bu anlattıklarımın hepsi harp defterinde de yazıyor bakın. O akşam Çinliye verdiğimiz zayıat nedir biliyor musunuz? 3500 ölü! Şu botları görüyor musunuz? (*Duwardaki fotoğrafı gösteriyor*). Şu anda o botlar İstanbul'da Harbiye'de müzede. Ne var o botların önünde, dikkat edin...

C: Bu botları siz giydiniz değil mi?

Y: Evet. Aslı İstanbul Harbiye'de müzede saklanıyor şimdi. Ne var onların üzerinde biliyor musunuz? Pıhtılaşmış kan lekeleri var! Mehmetçiği kan lekesi var... (*Gözleri yaşlandı!*). Çinlinin kan lekesi var onun üzerinde! (*Çok duygulu ve gözleri yaşlı*). Ne anlatayım ben başka? Ne yaptınız diyorlar bize, terbiyemi de bozmak istemiyorum konuşmak için (*Kızgın!*). O insanların da mutlu bir şekilde yaşama hakkı yok muydu? Komünizm dünyaya yayılmış, boğazlara hâkim olmak istiyor Rusya. Avrupa gitmiş hep Komünist olmuş. Türkiye de bunun eşliğinde. NATO'ya almadılar, biz onun için gittik oraya. Ben oraya iyi ki gitmişim diyorum, evet şehit verdik, kan verdik ama bir Kore Cumhuriyeti doğdu bakın. Kore Cumhuriyeti doğdu, bunu kimse inkâr etmesin. Ha, genç nesil bilmez belki bunu, ama dünya bizim orada ne yaptığımızı biliyor.

Yetkililer maalesef bilmiyor, kusura bakma! (Öfkeli). Bana bazen soruyorlar, niçin gittin oraya! Ne anlatayım ona ben ya? İşte yaşıam 22, (Gençlik fotoğrafını gösteriyor). Anlattığım insanların yaşama hakları yok mu ya? İşte, biz oraya onun için gittik. Bugünler için gittik. Kimse kimseyi kandırmasın.

C: Peki, o dönemlerde yaşadığınız zorluklardan biraz bahsedebilir misiniz?

Y: Hiç zorluk yaşamadım. Samimi söylüyorum. Şehit olmak aklıma gelmedi. Şu tepe (Duvardaki fotoğrafı gösteriyor). Bu fotoğraf yalnız bende var. TRT istedi onlara da verdim. Ne zorluk olabilir ya? O tepede ben niçin bulunuyorum? Benim bayrağım dalgalanıyor orada. Hiç endişem yok. Ne yapacağımın bilincindeyim. Askerlerim de öyle. Sen nerede şehit olursan biz de orada şehit oluruz diyen bir asker var mı ya? Sen nerede şehit olursan komutanım, biz de orada şehit olacağız derlerdi bana. Bir adım geri atanı vururum derdim, ha vuracağımından değil, bu nedir biliyor musunuz? Onlar beni tanıyorlar, benim nasıl biri olduğumu biliyorlar. Ben 28 senedir buradayım (Muharip Gaziler Derneği) bakın, 45 sene oldu emekli olalı silahlı kuvvetlerden. Benim dünyada gezmediğim yer kalmadı. Çin'e, Rusya'ya da almazlar da zaten, gezmediğim devlet kalmadı. Oralarda bizim ne olduğumuzu biliyorlar. O konuda hiç endişem yok.

C: Savaşın hangi aşamasında gazi oldunuz?

Y: Savaş aşaması değil, 25 sene sonra gazi oldum. Şimdi bakın, biz oraya gazi olmak için gitmedik. Evet, mukadderde var. Üst şeylerden biri olacaksan, ya şehit olursun, ya malul gazi olup yaralanır gelirsin ya da bizim gibi yara almadan gelirsin. Şimdi bazıları bana: "savaşa gitmişsin, gazi olmuşsun, hani yaran nerede" diye soruyorlar. İyi, tamam kardeşim de, hadi ben şehit oldum, öbürü yaralandı, öbürüne başka bir şey oldu... O zaman savaşı kim yapacak? Kim savaşıacak, bana söyler misiniz? Şimdi bakın, bir uzvu kaybedersiniz, yerine protez takılır, fakat aslı gibi olmayabilir. Ama kafayı ne yapacaksınız? Savaş psikolojisini ne yapacaksınız, bana bunu anlatır mısınız? Bana soruyorlar, yaran nerede, Yaşar amca yaran nerede? Kardeşim güzel de, kafayı ne yapacağız ya? Onu yaşıyorsunuz. Şu anda onu yaşıyorum ben, kusura bakmayın. Anlatabiliyor muyum? Onu gelin de bana sorun...

C: Peki gazi olduğunuz için gurur duyuyor musunuz?

Y: Tabii ki! Gururların en büyüğü! Şimdi bakın, herkese nasip olmayan bir şey bu. Ama üzüntülerimiz çok. Yetkililerimiz bize yeterince sahip çıkmıyor. Eğer bir otobüs şoförü gazi kartını gördüğü zaman, bedavacı geldi diyorsa, lanet olsun! (Üzgün!). O şoför, o cüreti kendinde görememeli. İşte, dünya devletlerinde böyle bir durum yok. Biraz önce anlattım, gezmediğim devlet kalmadı. İngiltere Kraliçesi ile görüşmemi anlatacağım size. İşte, fotoğrafı burada (Duvardaki fotoğrafları gösteriyor). Ne anlatayım başka ya!

C: Kore'deyken kaç yaşındaydınız?

Y: O zaman 22 yaşındaydım. İşte, fotoğraf burada (*Gençlik fotoğrafını gösteriyor*). Görüyor musunuz?

C: Peki, Türkiye'ye kaç yılında döndünüz, siz gelirken savaş bitmiş miydi?

Y: Şimdi bakın, biz savaşı bitirdik de geldik zaten. Savaş 1950'de başladı, 1953'de o muharebenin neticesinde, Çinliler 27 Temmuz 1953 senesinde mütarekeye oturdu. Eğer o tepede (Wegas Tepesi) muvaffak olmasaydık, savaş devam ederdi. Onlar o tepeyi alıp mütareke masasına güçlü bir şekilde oturmayı yeğlediler. Ama muvaffak olamadılar. Eğer o tepede muvaffak olsalardı bir tugay gitmişti zaten, bir tugayı kurtardık. Evet, şehit verdik ama bir tugay için de birilerinin şehit olması lazımdı. Tanrı lütfu, ben söylemiyorum. Şehit olur veya olmaz.

C: Türkiye'ye döndüğünüzde sizi nasıl karşıladılar? Neler hissettiniz?

Y: Ben Kore'ye Çankırı'dan gittim. Babam demiryolcuymdu benim. Güzel bir uğurlama yaptılar bize. Sadece beni değil, biz Çankırı piyade okulundan mezun olduk. 25 kişi o sene Çankırı'dan Kore'ye gitti bakın. Şehit olanlar oldu, nur içinde yatsınlar; yaralananlar oldu, kazaları mübarek olsun. Döndüğüm zaman herkes benim burnuma baktı. Öyle çetin bir muharebe ki o anda kimin şehit olduğunu, kime ait olduğunu bilemiyorsunuz.

C: Neden burnunuza baktılar?

Y: Bomba atarken bomba patlamış da burnum gitmiş. Kim dedi, kim anlattı bilmiyorum. Çok çetin bir muharebeydi bu. Akla her şey gelebilir. Zaten o tepede benim şehit olduğumu bildirmişler. Tabi kim bildirdi bilmiyorum. 40 gün yıllık izin verdiler, o dönemde Çankırı'dan gelen arkadaşlarım hep tayin oldu, gittiler. Ağustos'un ortalarıydı galiba, tayinini alan herkes gitti. Benim tayin gelmedi. 3 ay bekledim. Bugün gelir, yarın gelir... O sırada babama benim şehitlik belgem gelmiş. Aradan bir ay geçtikten sonra, babama mektup yazdım. Evet, çetin bir muharebeden geçtik, sana ancak şimdi mektup yazma fırsatını buldum dedim. Babam afallıyor tabi, Yaşar'ın 2 ay öce şehit haberini aldım, şehitlik belgesi geldi, bir ay sonra da bana hayatta olduğunu bildiriyor. Atlamış, Kara Kuvvetlerine gitmiş. Siz bana Yaşar'ın şehit olduğunu bildirdiniz demiş. 3 tane oğlum var, feda olsun ama şu anda Yaşar'ın hayatta olduğunu biliyorum, bakın mektup burada demiş. Oğlumun hayatta olup olmadığını öğrenmek istiyorum demiş. Babama 24 saat babama bilgi verilmemiş. Daha sonra, hayatta, kazan mübarek olsun demişler. Ben 3 ay Çankırı'dan tayininin gelmesini bekledim. Çünkü onlara göre ben şehidim! Adam ne tayini gönderecek ki? Yıldırım telgrafı çektim Kara Kuvvetlerine, Silahlı Kuvvetlerim benim hala

benim tayinim çıkmadı dedim. İşte, savaşın cilveleri bunlar. Birileri haber alıp bildiriyor, nereden bileyim onun ne bildirdiğini.

C: Peki gazi olduktan sonra hayatınızdaki olumlu veya olumsuz değişiklikler neler oldu?

Y: Hiçbir şey olmadı. Ne olsun ki? Görevime devam ettim, Silahlı Kuvvetlerde. Ama 25 sene sonra gazi oldum, onu da söyleyeyim! 1952’de gittim, 1953’de döndüm, 1976’da da gazi oldum. 15 Temmuz gecesi mücadele edenler, ertesi gün gazi oldular (*Kızgın ve Öfkeli!*). Bir şey demiyorum. Her şeyin bir şartı falan vardır, kuralı vardır, bir şey demiyorum. Hiç de endişem yok. Ben oraya gazi olmak için gitmedim. Devlet bana para, maaş verecek diye aklımın ucundan bile geçmedi. İşte, bunun bedeli para değil, ben size söylüyorum bakın. Ama biz hala kendimize onu ölçü alıyoruz, yetkililer de onu ölçü alıyor. Aslında gazilerin birçok hakkı vardır, ama maalesef bu haklarımızdan tam anlamıyla yararlanamıyoruz.

C: Yaşar Amca, böyle bir savaş olsa tekrar gitmek ister misiniz?

Y: Silahlı Kuvvetlerin gittiği her yere giderim! Yalnız, Suriye’ye gitmem, kusura bakmayın.

C: Neden?

Y: Gitmem. Amacım değil. Evet, askersiniz gitmeye mecbursunuz belki. Gitsem de Kore’ye gider gibi gitmem. Ne işim var benim orada, söyler misiniz bana? Ne işim var? Geriye dönecek olduktan sonra gitmem. Maceraperestlik yapmam, hiç kusura bakmayın.

C: Peki Kore’deyken arkadaşlarınızla hiç unutamadığınız bir anınız var mı? Başınızdan geçen önemli bir olay oldu mu?

Y: Amerika’da Merry Christmas diye bir sistem vardı, yani İngilizce yeni yılınız kutlu olsun. İşte onlar 25 Aralıkta başlıyorlar ve devam edip gidiyor. Bizde ateşkes olurdu. Çinliler de ateş keserdi. Ne yapardık biliyor musun? Cephenin muhabere ye buluşma noktasına giderdik, bize her şey veriyorlardı, kutularda çikolata, çiklet ne istersen vardı yani. Biz onlara, hediye olarak paket hazırlardık, ortak noktaya bırakırdık, onlar da bize pirinç bırakırlardı. O gece ateşkes ve sükût olurdu. Biz onlara hediye paketi bırakırdık, onlarda pirinç meşhur olduğu için onlar da bize pirinç bırakırlardı. Bundan daha güzel bir hatıra olur mu? Sonra Feyzullah Kızılkaya diye bir arkadaşım Wegas Tepesi’nde yaralandı. Kendisi Vanlıydı. Devre arkadaşımı. Ona daha öncesinde, şurada aynı yerde görev yapıyoruz, sen yaralanırsan yarayı ben saracağım demiştim. Sanki içime doğmuş gibi, arkadaş dokuz yerinden yaralandı. Fakat o arkadaşın yarasını sarmak bana kismet olmadı (*Üzgün*).

C: Neden?

Y: Görevimden dolayı. Görevim buna müsaade etmedi. Zamanım yoktu onun yarasını sarmaya anlatabildim mi? O da zaten hatıralarında öyle söylüyor. Arkadaşım, senin görevin benim yaramı sarmaktan daha mukaddesti diyor. Ne anlatayım ben? Şimdi o yazıyı size göstereceğim. Wegas muharebesinden sonra arkadaşlarım hatıra defterine benim hakkımda yazı yazmışlar. Cephede herkes birbirine muhtaç! Herkes birbirinin yarasını saracak! Herkes birbirinin ağzına su verecek! Düşman değil, siz vereceksiniz. Yara saracak, yaranızı sardıracaksınız. Ama neyle olur bu? Arkadaşlar arasında birlik ve beraberlikle olur. Orada kimse yok, Allah'ta başka. Siz varsınız ya! İşte, muharebe bu! 2017 yılında 30 Ağustos törenleri için İzmir'e gittim. Vali akşam resepsiyon verdi bir salonda. İzmir'de bizim şubemiz (Muharip Gaziler Şubesi) var. Kıbrıs gazileri de davet üzerine gelmişler. Ben de onların yanına gittim. Salonda sohbet ettik. Biraz sonra yanımıza sivil giysili iki kişi geldi. Muhtemelen Çinli ya da Japondular. Yüzlerine bakınca öyle andırıyorlardı. Yanıma geldiler ve elimi sıktılar, ama içlerinden bir tanesi çok güzel Türkçe konuşuyordu. Baktı, baktı... Bana dedi ki, sizin diğer gazilerden bir farkınız var. Fark yok dedim. Yaş farkı var, o kadar dedim. Ne farkı olacak dedim. Sonuçta hepimiz gaziyiz, yaş farkı var dedim. Hayır dedi. Bendeki rozeti görmüş. Siz Kore gazisi misiniz dedi. Evet, Kore gazisiyim dedim. İfadesi aynen şu şekilde: Siz bizi Kore'de çok öldürdünüz! Anlam veremedim. Daha sonra ona dedim ki: asker şehit olmadan öldürmesini bilen kişidir! Ben onun için gittim oraya ya. Şehit olana kadar orada ne yapılması gerekiyorsa yapacağım. Bu sözümünden sonra bana teşekkür etti ve gitti. Bunlar kim biliyor musunuz? Bunlar İzmir'de Çin konsoloslüğünde çalışıyorlar. Yaşları 30-35 civarı. Kore Savaşı biteli 65 sene olmuş, savaştan 30 sene sonra dünyaya gelmiş bu insanlar. Peki, nereden biliyorlar bizim onları öldürdüğümüzü, düşünebiliyor musunuz? Haaa! Tarihlerini iyi okumuşlar. Adam doğru söylüyor. Dediğim gibi 3500 ölü, ne desin adam? Bizimkiler neden bilmiyorlar? Bakın, o adam savaştan 35 yıl sonra dünyaya gelmiş. Adamlar bizim ne yaptığımızı biliyorlar. Peki bizim yetkililer niye bilmiyorlar? Ne yapmaya gittin diye soruyorlar bana. İşte, tarihi iyi okuyacaksınız! Ben sadece bundan bahsetmiyorum, Çanakkale tarihini de iyi bileceksiniz. İstiklal Savaşını da bileceksiniz. O adam biliyor da biz niye bilmiyoruz ya? Sakarya Savaşı'nın nerede olduğunu soruyorum, Sakarya'da oldu diyor. Aymaz'a bakar mısınız ya! Sakarya Savaşı Sakarya'da mı oldu! O adama ne anlatayım ben? Dumlupınar'da oldu diyemiyor. Sakarya'da olmuş, Adapazarı'nda olmuş ya!

C: Sizce toplumun gazilere bakış açısı nedir? Ülkemizde size yeteri kadar değer verildiğini düşünüyor musunuz?

Y: Hayır, düşünmüyorum (*Kızgın!*). Yetkililer bize sahip çıkmadı. Çünkü o kadar savaştan bir devletiz ki, bir şey çıkıyor her şeyi unutuyoruz. Bakınız, Kore Savaşı biteli 67 sene oldu. Kore Savaşı'na 23000 kişi katıldı, 4 tugay. Şu anda

2000 kişi kaldı. Ben bunları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanına da söyledim. Bizi Milli Savunma Bakanlığı'ndan aldılar ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağladılar. Ben evde kalmış kız mıyım ya! Ben kimim! Benim ne işim var Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda? İşte, onların bakış açısını düşünün. Bir de silahlı kuvvetlerin içinden gelmiş insanların bakış açısını düşünün. Olmuyor, bu şekilde olmuyor, kusura bakmayın! Gazilerin birçok sorunları var. Adam sorunlarını halletmeden ölmüş gitmiş. Dünyadan göçmüş gitmiş. Biz hala onun mücadelesini veriyoruz. İstenmez, verilir! Şurada (*Duwardaki madalyaları gösteriyor*) 10 tane madalya var, hepsi bana ait. Yetkililerin verdiği bir tek madalya yok. Kıbrıs Savaşı biteli 40 sene olmuş, Kıbrıs gazilerimizin göğüslerinde madalyaları yok ya. Madalyalar basılmış, 26000 madalya darphanede bekliyormuş. Dağıtım şeklini bilmiyorlarmış! Biz hala madalya istiyoruz ya, madalya istenmez, madalya verilir kardeşim. Bayrağım nerede, ben oradayım. Londra, İngiltere, Fransa, Pakistan, Azerbaycan, Afganistan... İşte İngiltere Kraliçesi (*Duwardaki resmi gösteriyor*) orada bayrağı taşıyan kim? Benim değil mi? Sene 1999, Kore Savaşı için Türkiye'yi temsilen İngiltere'ye gittim. Tören bittikten sonra, akşam Kraliçe Elizabet, resepsiyon verdi. Yanımda bir tane kurmay albay var, o da benimle beraber tercüman olarak gitti. Heyet başkanı falan değil. Türkiye'yi temsil etmeye gittim. Türkler gelsin, bir anı olsun. Türk olarak kim var diye bir baktım, yalnız biz varız. Gittik Kraliçe'nin huzuruna, elimde bayrağımla beraber gittim. Bayrağı elimde tutuyorum. İngilizce konuşuyor Kraliçe. Biz sizi tanıyoruz diyor. Nereden dersin, Çanakkale'den. Kim söyler bunu ya? İngiltere Kraliçesi söylüyor bunu. Tercüme eden albay bugün hayattadır. Nereden dersin diyor tekrar ediyor, Kore'den diyor. Nereden dersin diyor, Kıbrıs'tan diyor. Bize bu şekilde ifade eden var mı Türkiye'de? Ben de Kraliçenin elini öptüm. Türkiye'nin İngiltere Elçisi de orada. O da hayatta. Yaşar abi, sizi tebrik ediyorum, siz Türkiye'nin onur kaynağısınız dedi bana. Ben 3 yıldır buradayım, Kraliçenin yüzünü görmedim dedi. Senden ricam var, elindeki şu bayrağı bana bırakır mısın dedi. İngiltere Elçisi söylüyor bunu! İlk etapta vermek istemedim, fakat daha sonra kıramadım. O bayrak şu anda Londra Büyükelçiliği'nin kapısında duruyor. Daha ne yapayım?

C: Peki, sizce gazilerin sıkıntıları nelerdir? Türkiye'deki sosyal haklarınızdan memnun musunuz?

Y: Şimdi bakın, biz bir şey istemiyoruz. Bizlere ne verilmişse İstiklal Savaşı gazilerinin suyu yüzü hürmetine verilmiştir, 2000/1550 kanununa göre. Ama tam uygulanmıyor. 1975 yılında Kore'de savaşımlar derneği vardı. O zamanlar Muharip gaziler derneği yoktu. Ben de orada görevliydim ve görev aldım. O zamanki Cumhurbaşkanı, Ahmet Necdet Sezer'di sanırım. Şimdi tam hatırlamıyorum. Yönetim kurulu onun huzuruna çıktı. Hem kendilerini takdim

etmek, hem de gazilerin sorunlarını anlatmak için. Gazilik sıfatının verilmesi konusunda bir teklifle beraber gittiler. Kaç sene sonra? 25 sene sonra. Cumhurbaşkanı teklifi alıyor ve Milli Savunma Bakanına veriyor. 1976'da kanunlaşıyor ve gazilik unvanı veriliyor. 1976 senesinde bakın. O zaman trende, otobüste, vapurda seyahat hakkı gibi hakların hepsi veriliyor. Vatana hizmet şeref aylığı bağlanıyor. Miktarı tartışılmaz bunun. Geçim aylığı değil, onur aylığı bu! Rahmetli İnönü'nün bir deyişi var; bir gün maaşını alacağı bankanın önüne sabahleyin gidiyor, oradaki esnaf altına bir tabure atıp oturtuyorlar. Gazeteciler görüyor tabii. Sayın paşam, Cumhurbaşkanlığı yaptınız, Başbakanlık yaptınız ve şu anda milletvekilliği yapıyorsunuz. Hala bankanın önünde maaşınızı almaya gelmiş oturuyorsunuz, diyorlar. İnönü, gelin bakalım buraya diyor. Evet, sizin dediğiniz doğru. Ben Cumhurbaşkanlığı yaptım, Başbakanlık yaptım ve şu anda da Milletvekilliği yapıyorum. Benim maaşımı özel kalem müdürüm alır, hesabını da bana getirir verir. Ancak, bu maaşı yalnız ben alırım demiş. İşte, İnönü orada onun için bekliyor. O paranın özelinden, öneminden bahsediyorum size, miktarı ne olursa olsun. İşte, bizim gazilerimize o tarihten beri şeref aylığı bağlanmış. Ama sonra ne olmuş biliyor musunuz? Ben silahlı kuvvetlerin mensubu olarak Kore'ye gittim. Ha! Benim güvencem varmış! Ya ben arkama bakmadan gittim! Ne maaşı, ne de başka bir şeyi düşündüm. Hangi güvenceden bahsediyorsunuz siz? Şimdi ben 800 lira maaş alıyorum, güvencem var diye. Ayıp! Bir başka yere giden arkadaş, 2000 lira alıyor. Biz parasında değiliz, eşitlik istiyoruz. Eşitlik! Beş kuruş ver, herkese aynısını ver. Kimse kimseden fazla bir şey yapmadı. Eğer onunla ölçersen, kimsenin haddine değil benim ve benim gibilerin önüne geçmek. İşte, bunu halledemedik bir türlü. En yüksek makamlara çıkıyoruz. Geçenlerde bakana da aynı şeyi söyledim. Hem miktardan bahsettim, hem de gazilerin madalyalarını istiyoruz dedim. Madalya verilir, istenmez! Sayın bakanım, gazilerin bazı haklarını size arz etmek için şu anda buradayız dedim. Şu anda, 30.000 Kıbrıs gazisinden 27.000 kaldı. 22.000 Kore gazisinden 2.100 kaldı dedim. Benim maaşımı artırın, benim bu madalyamı kimse göremeyecek dedim. Tabirim aynen bu şekildeydi. O anda bakanın etrafında daire müdürleri, bakan yardımcıları, herkes var. Lafımı ne esirgeyeceğim. Gerçek değil mi? On sene sonra onların huzuruna kim çıkacak? İşte, gaziler 65-70 yaşında, on sene, yirmi sene sonra kim gidecek onların huzuruna ya? Kimse gitmeyecek. Gidecek kimse kalmayacak!

C: Peki devletten beklentileriniz nelerdir?

Y: İlgi işte! Başka bir şey istemiyoruz. Otobüse bindiğimde otobüsçü bana bedavacı diyorsa, bana bir şey vermesin ya! Vermesin bir şey! (*Kızgın ve Üzgün!*). İlk önce onu halletsin. Ben ona layık mıyım? Bedavacı, ne bedavacısı ya! Hangi bedavadan bahsediyorsunuz? Benim hiçbir değerim, farkım yok mu?

Hiç kusura bakmayın! Hep aynı şeyleri konuşuyoruz, ama buradan giriyor buradan çıkıyor.

C: Yaşar Amca, eklemek istediğiniz bir şeyler var mı?

Y: Hiçbir şey yok. Ben memlekette huzur istiyorum. Başka bir şey istemiyorum. Dirlik istiyorum!

C: Gençlere tavsiyeleriniz nelerdir?

Y: Gençlere tavsiyem, Türkiye Cumhuriyetine sahip çıksınlar. Bayrağa sahip çıksınlar. Topraklara sahip çıksınlar. Başka bir toprak istemiyoruz. Kimsenin toprağında da gözümüz yok. Mukaddes; bayrak, vatan, Türkiye Cumhuriyeti ya! Başka Cumhuriyet yok! Atatürk ilkelerine sahip çıksınlar, o insan boşuna konuşmamış. Miras bırakmış. O mirasa sahip çıksınlar. Birileri ne derse desin, gençlik Atatürk'ün izinde olacak! Çok kötü günler yaşadık biz, bir sürü darbeler gördük. Her şeyi yaşadık, 15 Temmuz'u yaşadık. Her biri farklı şeyler bunların. Eşit değil. Her birinin ayrı ayrı gayesi var. Ama gayemiz bir, Türkiye Cumhuriyetini korumak! Bunun pahası ne olursa olsun. Kimse endişe etmesin, bu memleket sahipsiz değil. Gençlere tavsiyem, ülkesine, milletine ve bayrağına sahip çıksınlar!

C: Peki Yaşar Amca, değerli vaktinizi ayırıp bizimle bu röportajı yaptığınız için çok teşekkür ederiz.

Y: Ben de teşekkür ederim. Memnun oldum. Her anı da yaşadım. Bana o günleri bir daha yaşattınız. Şehitler nur içinde yatsın! Kimse zannetmesin ki orada kendiliğinden şehit olduğunu insanların! O insanlar bugünler için şehit oldular. Kimse endişe etmesin, Türk bayrağı gölgede kalmaz. Anlatacağım daha çok şey var, ama bu kadar kalsın...

C: Peki Yaşar Amca, tekrardan çok teşekkür ederiz. Sağ olun, var olun!

Y: Hiç önemli değil. Siz de sağ olun!

Açıklamalar

C: *Cuma BOLAT.*

Y: *Osman Yaşar EKEN.*

Röportaj Tarihi: 07.03.2019.

Röportaj Süresi: 1 saat, 1 dakika.

Röportaj Yeri: *Muharip Gaziler Derneği/Ankara.*

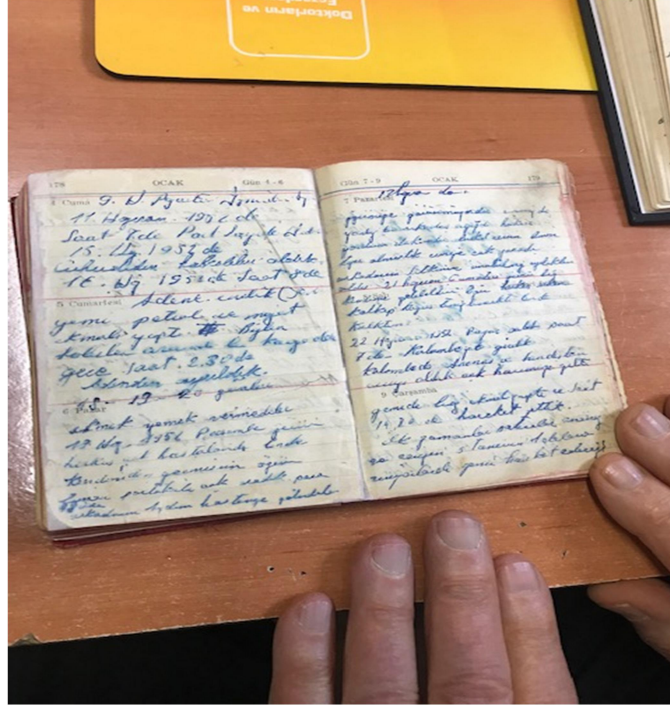
FOTOĞRAFLAR

Kore Gazisi Osman Yaşar Eken (1930- -)

Kore Gazisinin Kore'de Savaşırken Giydiği Bot (1953)

Kore Gazisinin Savaşta Tuttuğu Günlük Defteri (1953)

Kore Gazisi ile Bengü Bir Hatıra (07.03.2019)